

An Analysis of Inequality in Iran's Provinces (Orientations and Outcomes)

Bijan Baseri * Assistant Professor, Department of Economics, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran

Abstract

In this paper, attempts are made to empirically examine inequality in Iran which has hindered the government to achieve a balanced provincial socio-economic development. Income inequality affects economic growth sustainability through certain channels such as different saving rates of people, incentives to work hard, political instability and other factors as a whole. The effectiveness of government policies to address a balanced and an equitable development needs of each province depends mainly on quality of existing institutions, individual participation and their capabilities to contribute to development effort in each province. Inequality in provinces is partly due to regional inequality which in turn stems from unequitable provincial privilege to some resources, production specializations, the degree of centralization and unequitable budget allocation. In addition, the orientation and expenditure allocations mechanism pursued by government, if not rightly targeted, may affect spatial planning and economic growth which ultimately brings about inequality. In the present study, we examine how government policies have contributed (if any) to achieve the balanced growth objectives in order to decrease the existing provincial inequality gap. Based on Theil's and Williamsons indices, we estimated inequality coefficient in Iran's provinces for the period of 2000 to 2019. The findings in this

* Corresponding Author: bbaseri@gmail.com

How to Cite: Baseri, B. (2023). An Analysis of Inequality in Iran's Provinces (Orientations and Outcomes). *Iranian Journal of Economic Research*, 28 (94), 175-224.

research show that the policy measures adopted by government in some provinces, have had mixed consequences. For some provinces it has contained and reduced the inequality and for some other province it has worsened the inequality gap over the same period. Based on Theil's Index, inequality coefficient has increased in provinces such as Tehran and some other relatively more developed provinces and for less developed provinces the index has decreased. Government budget expenditures disbursed among various provinces have had a bearing on inequality through the provision of public physical investment, promoting education provision, expanding health care services and capacity building enhancement.

1- Introduction

Income inequality affects economic growth performance and create disparities among regions in a country. The income inequality gap among regions contribute to adverse outcomes resulting from economic growth. There are different arguments in this regard. One categories of views emphasize on negative aspects of income inequality and economic growth (Alesina and Rodrik (1994), Persson and Tabellini (1994)) Li and Zou (1998), Amos (1988), Barro (2000). The other one emphasizes on positive aspects of income inequality. The first view argues that income inequality encourages economic growth, because of effectiveness brought about by incentives, efforts made, skill level of individuals and household's capabilities. It seems that part of inequality stems from regional disparities and non performing spatial policies. Spatial inequality is the result of economic and regional policy measures adopted by government. Some contributing factors to inequality originate in leading economic sectors, and some other factor have roots in government policies and in growth leading provinces. From theoretical point of view, income inequality stems from political instability and income distribution channel affected by higher progressive income tax rates in order to finance regional equalization needs.

(Alesina and Rodrik, 1994, Galor, 2006). It's obvious that regions undergoing economic development process with a time lag, will

benefit from the policy experienced by others. Kuznets (1955) determined the mutual relation between inequality and economic growth in inverted U shape in the state of economic development and Williamson (1965) Generalized it to regions. Barrios and Strobl (2009), Lessmann (2014), Lessmann and Seidel (2017), Neves (2016) concludes that in the higher phase of economic development the Kuznets inverted U curve will take N shape.

The effect of income inequality on economic growth is different due to the level of economic development, government policies, and region's capabilities.

2- Methods and Material

Regional Inequality is estimated by different methods. Williamson (1955) and Theil's (1965) indices selected to estimate regional income inequalities in Iran's provinces based on following relationship:

$$CV_w = \frac{\left(\sqrt{\sum_i^n (y_i - \bar{y})^2} \left(\frac{p_i}{p} \right) \right)}{\bar{y}}$$

In which, CV_w is Williamson index and its quantity takes a range between 0 and ∞ . y_i is province per capita income. $\bar{y}$ is national average per capita income. p_i is province population and p is total population. Williamsons index measures inequalities using population shares of each province. we used the models for two specific periods, 2000 and 2019. Data gathered from SCI (Statistical center of Iran) and regional statistics.

The Theil's indices have been estimated by following equations (Cowell, 2009):

$$\begin{aligned} T &= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \text{Log} \left(\frac{1}{n} \right) - \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{n\bar{x}_i} \right) \text{Log} \left(\frac{n\bar{x}_i}{x_i} \right) \\ &= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right) \text{Log} \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right) \end{aligned}$$

in which, n is number of provinces, x_i is province per capita income, $\bar{x}$ stands for national per capita, $\frac{x_i}{\bar{x}}$ is province income share, $\log$ shows variables in logarithm form. Computation is made using current prices. Share of each province in total government expenditure is taken as an indicator of resources allocation mechanism in order to estimate inequality and changes their in.

3- Results and Discussion

The result, based on Theil's indices is shown in table below:

Theil's Inequality indices calculated for Iran, in2000 and2019

Provinces	Province-wise disbursement of Government Expenditure		Theils Indices in :	
		changes	2000	2019
Arak	1.82	-0.244	0.048	0.036
Gilan	3.56	-0.435	0.052	0.029
Mazandaran	4.22	-0.021	0.038	0.037
East Azarbyjan	4.81	0.313	0.039	0.051
west Azarbyjan	3.67	0.167	0.032	0.037
Kermanshah	3.19	-0.233	0.033	0.026
Khuzestan	6.99	-0.397	0.125	0.076
Fars	7.26	-0.242	0.074	0.056
Kerman	4.59	0.082	0.052	0.056
Khorasan Razavi	8.16	-0.424	0.104	0.060
Isfahan	5.42	-0.240	0.094	0.071
Hormozgan	3.04	-0.206	0.059	0.047
Sistan and Baluchistan	4.07	-0.224	0.033	0.026
Kurdistan	2.54	-0.061	0.020	0.018
Hamadan	2.66	0.078	0.022	0.023
Lorestan	2.63	0.065	0.020	0.021
Ilam	1.47	-0.263	0.016	0.012
Zanjan	1.79	0.096	0.024	0.026
Chaharmahal and Bakteyari	1.79	-0.022	0.015	0.015

Theil's Inequality indices calculated for Iran, in 2000 and 2019

Provinces	Province-wise disbursement of Government Expenditure	changes	Theils Indices in :	
			2000	2019
Kohgiluyeh and Boyerahmad	1.47	-0.065	0.013	0.012
Semnan	1.48	-0.379	0.027	0.017
Yazd	1.95	-0.080	0.039	0.036
Bushehr	2.13	-0.317	0.062	0.042
Tehran	6.68	0.641	0.097	0.160
Ardabil	1.88	-0.011	0.020	0.019
Qom	1.80	-0.361	0.021	0.014
Qazvin	1.71	-0.482	0.054	0.028
Golestan	2.35	0.033	0.020	0.020
Khorasan shomali	1.57	2.368	0.003	0.011
Khorasan Jonobi	1.66	1.024	0.006	0.013
Alborz	1.65	0.172	0.034	0.039
Total	100	-0.124	1.296	1.135

Reference: Author's calculation

Based on our findings, the inequality between two periods under study (2000 - 2019) has decreased from 1.296 to 1.136. In some province Theil's coefficient of inequality has increased (e.g., East Azarbyjan, west Azarbyjan, Kerman, Hamadan, Lorestan, Zanjan, Tehran, Golestan, Khorasan Shomali and Khorasan Jonobi). Tehran has experienced minimum inequality changes between two periods. But Qazvin, Gilan and Khorasan Razavi have experienced maximum changes in inequality index over the same period compared to other provinces

4- Conclusion

In Iran, Government regional resource allocation through budget provisions has affected provinces differently in terms of inequality over the specified period. Each current and capital government expenditure allocated to provinces, has affected them differently due to privilege bargaining power enjoyed by some provinces and other relevant issues

involved. Endogenous factors such as local and regional investment, local incentives, entrepreneurship, stability and managerial capacities as complementary elements have played an important role in decreasing regional inequality.

Keywords: Provinces Inequality, Theil and Williamson Index, Government Policies.

JEL Classification: O15, I32, H71, H72.

ارزیابی وضعیت نابرابری در استان‌های ایران: جهت‌گیری‌ها و دستاوردها

بیژن باصری* استادیار اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران

چکیده

کاهش نابرابری یکی از مسئولیت‌های خطیر دولت‌ها در عرصه اقتصادی و اجتماعی محسوب می‌شود. اثربخشی سیاست‌های دولت در کاستن از نابرابری به کیفیت نهادی در عرصه اجرایی و میزان مشارکت، شایستگی و توانمندی افراد بستگی دارد. بخشی از نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی، منطقه‌ای است. نابرابری منطقه‌ای از مزیت منطقه‌ای در اثرگذاری بر رشد، تخصص‌گرایی، درجه تمرکز، تخصیص منابع دولتی و جهت‌گیری کلان‌آمایش سرزمین در تعیین اولویت‌های سرمایه‌گذاری اثر می‌پذیرد. این پژوهش وضعیت نابرابری در استان‌های ایران و دستاوردهای آن را ارزیابی کرده است. برای این منظور، سیاست‌های اجرایی دولت در نیل به توسعه متوازن و رفع عدم تعادل‌های منطقه‌ای به منظور کاهش نابرابری استانی در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ بر اساس الگوی ویلیامسون و تایل برآورد و دستاورد سیاست‌گذاری و اقدامات اجرایی دولت در کاستن از نابرابری ارزیابی شده است. برآوردها نشان می‌دهد که تخصیص منابع دولتی در قالب مخارج سرمایه‌ای و هزینه‌ای دولت در برخی استان‌ها موجب کاهش نابرابری و در برخی استان‌ها موجب افزایش آن شده است. به عبارت دیگر، کارایی مخارج دولتی در کاهش نابرابری در برخی استان‌ها دارای کارایی و در برخی فاقد کارایی لازم بوده است.

واژگان کلیدی: نابرابری استانی، شاخص تایل، شاخص ویلیامسون، سیاست‌گذاری دولت

طبقه بندی JEL: O15، I32، H71، H72

* نویسنده مسئول: b.baseri@iauctb.ac.ir

۱. مقدمه

هدف اساسی این مقاله ارزیابی سیاست‌های اجرایی دولت در زمینه کاهش نابرابری منطقه‌ای و استانی در چند دهه اخیر است. کاهش نابرابری در اکثر برنامه‌های قبل و بعد از انقلاب در زمره اهداف دولت و مورد تاکید برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بوده است. کاهش نابرابری چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی در زمره اهداف مهم دولت‌ها قرار دارد و در متون مختلف اقتصادی مورد تاکید صاحب نظران و نهادهای مهم جهانی است. در این راستا، بسیاری از نهادهای بین‌المللی به منظور مشارکت طیف گسترده‌تری از مردم و بهره‌مندی از دستاوردهای آن بر کاهش نابرابری تاکید دارند. این موضوع در مورد عوامل تشکیل‌دهنده رشد مناطق، گسترش فعالیت آن‌ها و کاهش شکاف توسعه‌ای بین مناطق قابل تعمیم است.

برابری چه به معنای برابری در آمدی و چه برابری فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی تابع عوامل متفاوتی است که بخشی از آن ریشه در سیاست دولت و بخشی ریشه در پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانوارها و شدت انگیزه و تلاش افراد دارد. برابری مانند انصاف، ارزشی اجتماعی است که فارغ از جنبه‌های ایدئولوژیکی آن از نظر فرهنگی، اجتماعی و مذهبی افراد به آن حساس‌اند. بخشی از نابرابری در نتیجه نبود درآمد و فرصت‌های اندک اقتصادی و محدودیت در انتخاب به وجود می‌آید. نابرابری قابل تحمل و مورد پذیرش، تنها براساس فرصت‌های برابر اجتماعی، اقتصادی و شایستگی^۱ واجد اهمیت است.

بر اساس دیدگاه رالز^۲ (۲۰۱۴) نابرابری در صورتی پذیرفته است که بیشترین منفعت را برای گروه‌های تنگدست و محروم جامعه دربر داشته باشد. به همین دلیل رالز آن نوع نظام اقتصادی و اجتماعی را عادلانه می‌داند که قوانین مربوط به عدالتش به دست گروهی نوشته شوند که در پس «پرده جهل»^۳ قرار دارند و جانبدارانه و به نفع گروه خاصی یا به تناسب شرایط خاصی این قوانین را وضع نکنند. وی عدالت را تبلور انصاف می‌داند که برترین فضیلت برای نهاد اجتماعی است.

-
1. Merit
  2. Rawls, J.
  3. The Evil of Ignorance

امروزه بخشی از نابرابری موجود، فضایی و منطقه‌ای است. نابرابری فضایی ریشه در نابرابری اقتصادی، درآمدی و اجتماعی مناطق دارد. در این زمینه، شناسایی عوامل ایجادکننده نابرابری به شکل رونق و رکود در مناطق کمتر توسعه یافته، بهبود و سرعت رشد اقتصادی در مناطق پیشرو، عوامل فزاینده در قطب‌های رشد به ویژه در کلانشهرها اهمیت ویژه‌ای دارند؛ نابرابری منطقه‌ای علاوه بر عوامل فراگیر داخلی از مناسبات تجاری، میزان دامنه و شدت آن‌ها و هم پیوندی با جهان خارج در قالب گسترش تعاملات جهانی اثر می‌پذیرد.

نابرابری فضایی و منطقه‌ای خود از پدیده شکست بازار، پیامدهای مثبت و منفی خارجی، پدیده ازدحام و تراکم اثر می‌پذیرد. در این زمینه، رشد کلانشهرها، چگونگی تخصیص مخارج هزینه‌ای و عمرانی توسط دولت به شکل متمرکز و غیرمتمرکز و تصمیم‌گیری در مورد اعمال محدودیت در مهاجرت‌ها و تسهیل آن به منظور کاهش شکاف دستمزدها بر نابرابری فضایی نقش دارد. نابرابری فضایی بخشی از نابرابری کلی است و اگر با ایدئولوژی‌های سیاسی و نخبگانی آمیخته به قدرت عجین شود بر ثبات سیاسی، گسترش محرومیت‌های اجتماعی فشار وارد کرده و پدیده نابرابری را تشدید می‌کند.

از این زاویه، نابرابری به دو شکل عمودی و افقی تقسیم‌بندی می‌شود؛ در نابرابری عمودی، نابرابری بین افراد و خانوارها در داخل یک طبقه اقتصادی - اجتماعی بررسی می‌شود. در نابرابری افقی^۲، ریشه‌یابی نابرابری بر مبنای نژاد، جنسیت و سکونتگاه افراد بررسی می‌شود (Stewart, 2005).

نابرابری مناطق و فضایی در زمره نابرابری‌های افقی دسته‌بندی می‌شود. اهمیت نابرابری افقی در این است که نادیده انگاشتن آن به بروز تنش‌های داخلی، گسترش مهاجرت‌ها و ایجاد عدم تعادل در پهنه سرزمین منجر شود (Ostby, 2008, Achten & Lessmann, 2020 and Ch., 2020).

-
1. Vertical Inequality
  2. Horizontal Inequality

از دیدگاه نظری، نابرابری فضایی به چندین شیوه بر الگوی توسعه اقتصادی در یک کشور نقش دارد. در بررسی‌های معطوف به نابرابری درآمدی آلسینا و رودریک^۱ (۱۹۹۴)، آلسینا و پروتی^۲ (۱۹۹۶)، گالور و مائو^۳ (۲۰۰۴) و گالور^۴ (۲۰۰۶) ریشه نابرابری را در بی‌ثباتی سیاسی و کانال‌های توزیعی مربوط به آن می‌دانند که در آن سیاست‌های بازتوزیعی بیشتر از طریق نرخ‌های بالاتر مالیات‌های تصاعدی برای تامین مالی برنامه‌ها و اقدامات برابرسازی مناطق مورد استفاده قرار می‌گیرد. این موضوع به کارایی تخصیص منابع عوامل تولید در فرآیند توسعه آسیب می‌رساند. مناطقی که با تاخیر وارد فرآیند توسعه می‌شوند از بی‌ثباتی‌های سیاسی و تبعیضی که در درون آن‌ها نهفته است، آسیب می‌بینند. این موضوع در مورد ایران که سیاست‌ها ماهیتی ملی دارند، تصویر متفاوتی ارائه می‌کند. اما در مورد کشورهایمانند بریتانیا که از چندپارگی قومی رنج می‌برند در فرآیند یکپارچگی اقتصادی آنان اثر می‌گذارد. پژوهش‌های تجربی در این زمینه بیشتر بر رابطه متقابل میان رشد اقتصادی و نابرابری تاکید دارند که کوزنتس^۵ در سال ۱۹۵۵ به شکل U معکوس آن را مطرح و ویلیامسون^۶ در سال ۱۹۶۵ آن را به مناطق تعمیم داد. در این بررسی در ابتدای فرآیند توسعه، رابطه میان نابرابری و رشد اقتصادی تشدید شده و رشد با گسترش نابرابری بیشتر همراه است.

در فرآیند توسعه با پیشرفت اقتصادی و گسترش مهاجرت، دستمزدها تعدیل و با بازتوزیع درآمد نابرابری کاهش می‌یابد. شواهد تجربی براساس مطالعات بریوس و استرابول^۷ (۲۰۰۹) و کالن بورن و لسمن^۸ (۲۰۱۴) نشان‌دهنده آن است که در سطوح بالای توسعه نابرابری از شکل U خارج شده و شکلی شبیه به N خواهد داشت. به این معنا که در سطوح بالای توسعه، نابرابری افزایش می‌یابد (Lessmann & Seidel, 2017). بنابراین

1. Alesina, A. & Rodrik, D.
2. Alesina, A. & Perotti, R.
3. Galor, O. & Mao, O.
4. Galor, O.
5. Kuznetss, S.
6. Williamson, J.
7. Brighthouse, H., et al.
8. Kalenborn, C. & Lessmann, C.

فرضیه کوزنتس تنها به همبستگی میان رشد اقتصادی و نابرابری اشاره داشته و در مورد علیت میان رشد و نابرابری مسکوت است.

در طیف دوم مطالعات برخی رابطه علیتی نابرابری و رشد اقتصادی را مثبت و برخی رابطه منفی آن را مورد توجه قرار داده‌اند (Li & Zou, 1998, Barro 2000, Alesina & Rodrik 1994; Persson & Tabellini, 1994 and Neves, et al., 2016). این موضوع در کشورهای کمتر توسعه یافته، قوی‌تر بوده و حتی وقتی مناطق را با متغیرهای دامی دخالت دهیم، این رابطه ضعیف‌تر می‌شود.

آچن و لسمن^۱ (۲۰۱۹) و آلسینا^۲ (۲۰۱۹) با تعمیم این موضوع به مناطق دریافتند از نظر برآوردهای اقتصاد سنجی رابطه منفی بین نابرابری قومیت‌ها و مناطق با رشد اقتصادی در سطح ملی وجود دارد. با فرض ناهمگونی دوگانه از نظر تفاوت‌های منطقه‌ای و اقتصادی، نابرابری می‌تواند به صورت همزمان از هر دو عامل اثر بپذیرد. آچن و لسمن (۲۰۱۹) در ریشه‌یابی متغیرهای اقتصادی بر نابرابری، آثار نابرابری بازارمحور^۳ بر توسعه اقتصادی را مبهم می‌داند.

عوامل گسترده در تفاوت رشد مناطق، برخی انسان‌ساخت و پاره‌ای ناشی از مزیت وفور منابع طبیعی (جغرافیا، اقلیم، منابع و برخورداری از مواهب طبیعی) به عنوان عوامل برون‌زای توسعه هستند. کروگمن^۴ (۱۹۹۳) اما عوامل درون‌زا مانند اندازه بازار، تحرک عوامل تولید و فراهم بودن زیرساخت‌های اقتصادی به اثربخشی عوامل انسانی در بهرمندی از چنین عوامل درون‌زایی در فرآیند توسعه بستگی دارد. در این راستا کروگمن (۱۹۹۱) و فوجی تا^۵ (۱۹۹۹) معتقدند. بر اساس رویکرد اقتصاد جدید جغرافیای یک مزیت کوچک در شرایط جغرافیایی یک منطقه می‌تواند منجر به تراکم فعالیت‌های اقتصادی در آن منطقه شود. تفاوت در رشد مناطق ناشی از طبیعت، اقلیم و منابع متفاوت است.

-
1. Achten, S. & Lessmann, C.
  2. Alesina, A.
  3. Market-Based Inequality
  4. Krugman, P.
  5. Fujita, M.
  6. New Economic Geography Approach (NEG)

بخشی از نابرابری منطقه‌ای در نتیجه تمرکزگرایی در نحوه حکمرانی و تفاوت در سطح خدمات شهری و روستایی ایجاد می‌شود. آداما^۱ (۲۰۱۲) در نیجریه تفاوت در سطح خدمات رسانی شهری و روستایی را به نحوه حکمرانی دولت مربوط دانسته که بر انگیزه افراد اثرگذار و موجب توزیع نامتناسب منابع اقتصادی و نحوه استفاده از آنان می‌شود. نابرابری خواه در شکل درآمدی، خواه به شکل نابرابری در فرصت‌ها، هزینه ثابت و همبستگی اجتماعی را افزایش و مانعی بر سر راه نظام انگیزشی محسوب می‌شود (Stiglitz, 2012). چنین فضایی موجب واگرایی و بروز شکاف در یک نظام اقتصادی می‌شود.

بخشی از نابرابری از توزیع منافع رشد اقتصادی بین اقشار متفاوت جامعه ناشی می‌شود. از آنجا که ایجاد رشد اقتصادی در گرو تلاش اقشار متوسط و کم درآمد جامعه است، اگر سهم دهک‌های بالای درآمدی جامعه افزایش یابد، رشد اقتصادی در میان مدت کاهش می‌یابد؛ زیرا منافع ناشی از رشد اقتصادی بین طبقات جامعه از طریق مکانیزم رخنه به پایین سرریز^۲ نشده و تنها به گروه اندکی تعلق می‌گیرد. کوزنتس (۱۹۵۶) در ارزیابی رابطه میان نابرابری و رشد درآمد سرانه معتقد بود که منافع حاصل از رشد از طریق آثار سرریز بین طبقات پایین درآمدی به تدریج سرریز می‌شود. در صورتی که افزایش سهم ۲۰ درصدی درآمد در بین اقشار میانی و پایین جامعه از طریق تعاملات مثبت اقتصادی اجتماعی، منافع ناشی از آن را متناسب‌تر توزیع می‌کند (IMF, 2014).

نابرابری در قالب فرصت‌های اقتصادی و تفاوت درآمدی برگرفته از آن موجب افزایش هزینه‌های اجتماعی و بی‌ثباتی سیاسی می‌شود. به باور برخی صاحب‌نظران، فقر زائیده نظام اقتصادی و اجتماعی ناکارآمد است (راغفر، ۱۳۹۹). شاکری (۱۳۹۸) در تبیین برابری از دیدگاه عدالت اسلامی به توزیع فرصت‌ها بر اساس شایستگی، رعایت حقوق نسل‌های آینده و سهم‌بری عوامل تولید بر اساس استحقاق‌ها و میزان مشارکت آن‌ها تاکید دارد.

---

1. Adama, O.
2. Trickle-Down Income Distribution

بخشی از نابرابری به منظور ایجاد انگیزه، تلاش، گسترش رقابت، انباشت پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، کارآفرینی و نوآوری ضرورت دارد. برای نمونه، بازدهی آموزش و متفاوت بودن دریافتی در بازار کار بر انباشت سرمایه انسانی و رشد اقتصادی اثرگذار است. برخی معتقدند نابرابری، فرآیند و میزان رشد اقتصادی را از طریق نوآوری و کارآفرینی به شکل مثبت تحت تاثیر قرار می‌دهد (Lazear & Rosen, 1981). این موضوع به ویژه در کشورهای در حال توسعه در شروع کسب و کار آثار مثبتی دارد (Barro, 2000). همچنین برابری مطلق در بلندمدت انگیزه افراد را به منظور تلاش برای پویایی و حرکت کم‌رنج خواهد کرد.

در مجموع در ارزیابی نابرابری دو رویکرد نتیجه‌محور^۱ و فرصت‌محور^۲ وجود دارد. در رویکرد نتیجه‌محور نژاد، جنسیت و پایگاه اجتماعی نقشی در نابرابری درآمدی ندارند. در رویکرد فرصت‌محور نابرابری از مقوله توانمندسازی متاثر می‌شود. در این رویکرد، گسترش قابلیت‌ها و توانمندی‌های افراد نابرابری را کاهش می‌دهند (Sen, 1996). همچنین نابرابری از ساختار اجتماعی و نهادهای افزایش‌دهنده فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی به شدت اثر می‌پذیرد (Yang, 2017). در برخی پژوهش‌ها فقر و نابرابری از طریق تعاملات کمتر انسانی، موجب آسیب به سرمایه‌های اجتماعی می‌شود (Collier, 1998).

در این مقاله رویکرد نتیجه‌محور در بین استان‌های کشور بر اساس سیاست‌های اجرایی دولت در چند دهه اخیر ارزیابی شده است. در عین حال عوامل اثرگذار بر توانمندسازی و جهت‌گیری‌های کلان سیاست‌گذاری دولت نیز مورد توجه است. بر این مبنایا، پس از طرح مقدمه، ابتدا مبانی نظری موضوع و تجارب بین‌المللی، سپس روش پژوهش در قالب الگوی مناسب ارائه شده است. تفسیر یافته‌ها، نتیجه‌گیری و توصیه‌های سیاستی در بخش پایانی بیان می‌شود.

-
1. Outcome-oriented View
  2. Opportunity-oriented View

۲. ریشه نابرابری در جهت‌گیری‌های بین‌المللی

بروز شوک‌های اقتصادی در دو دهه اخیر توجه به موضوع نابرابری را افزایش داده است^۱. نابرابری در سند توسعه ۲۰۳۰ سازمان ملل مورد تاکید بوده به گونه‌ای که در سال پایانی این سند، کسی مورد غفلت واقع نشود. در تحقق رشد اقتصادی فراگیر^۲ نیز ایجاد اشتغال شایسته توأم با بهره‌وری مشتق از تولید، برابری دستمزدی و گسترش پوشش حمایت‌های اجتماعی مورد استناد بوده است. در اهداف توسعه پایدار^۳ دستیابی به برابری بیشتر و گسترده‌تر تاکید و نهادهای چندجانبه اقتصادی و اجتماعی در سطح بین‌المللی بر برابری گسترده‌تر پافشاری و موفقیت خود را بر پایه بهبود عملکرد شاخص‌های نابرابری ارزیابی می‌کنند.

رشد قدرت‌های جدید جهانی، تغییرات حاد اقلیمی در قالب افزایش گرمایش زمین، شدت گرفتن بلایا، بروز خشکسالی ممتد، فرونشست دشت‌ها و... تشویش‌هایی را در زمینه اوج‌گیری نابرابری در عرصه جهانی شکل داده است (World Inequality Report, 2019).

شواهد تجربی گویای آن است که افزایش نابرابری در برابر اقدامات دولت‌ها ریشه در ساختارهای انعطاف‌ناپذیر دارد. در آمریکا ۱۰ درصد بالای جمعیت ۴۷ درصد درآمد را در فاصله ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۶ تصاحب کرده‌اند (۷/۴ برابر بیشتر از متوسط جامعه) و ۹۰ درصد کم‌درآمدها، ۵۳ درصد درآمد را کسب کرده‌اند (۰/۵۳ درآمد ملی). نابرابری در بین ۱۰ درصد بالای جامعه در کشورهای آمریکای لاتین، کشورهای حوزه کارائیب و در برخی کشورهای آسیایی در دو دهه اخیر کاهش یافته است (World Inequality Report, 2019).

طبق نمودار (۱) در سال ۲۰۱۶ سهم ۱۰ درصد دارای درآمد بالا از درآمد ملی در مقیاس جهانی توزیع به نسبت نابرابری دارند. ۱۰ درصد ثروتمندترین افراد در اروپا ۳۷ درصد، چین ۴۱ درصد، روسیه ۴۶ درصد، آمریکا و کانادا ۴۷ درصد، جنوب آفریقا ۵۴ درصد، برزیل ۵۵ درصد، هند ۵۵ درصد و خاورمیانه ۶۱ درصد درآمد ملی را به خود

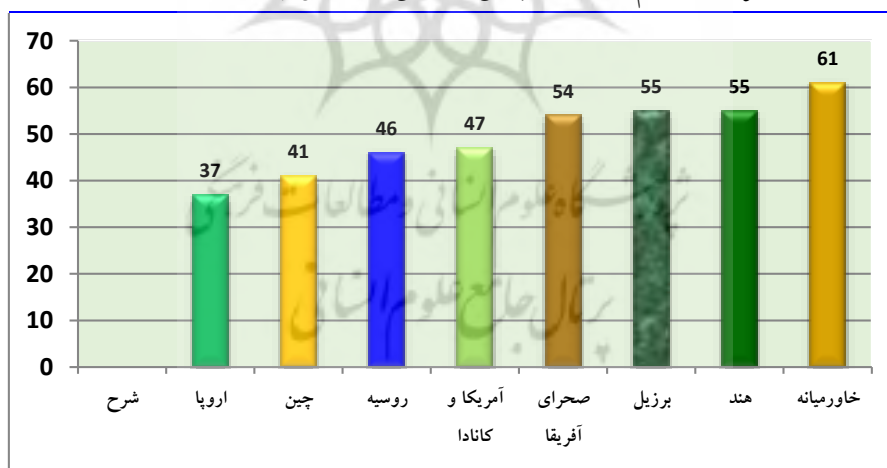
---

1. Dabla-Norris (2015)
2. Inclusive Growth
3. Sustainable Development

اختصاص داده‌اند. این ارقام نشان‌دهنده نابرابری فزاینده درآمدی در سطح جهانی است. در خاورمیانه، کشورهای صحرای آفریقا و برزیل به عنوان کشورهای «حدی در نابرابری» شکاف درآمدی به صورت نسبی ثابت مانده است. سایر مناطق جهان نیز دارای حرکت به سمت نقاط مرزی نابرابری هستند و به این اعتبار، نابرابری در میان آن‌ها در حال افزایش است. در اروپای غربی این نسبت کاهش یافته است. اگر چه در درون خود اروپا هم نابرابری متفاوت است. برای مثال، در شمال اروپا، کشورهای اسکاندیناوی ساختار توزیع درآمدی عادلانه‌تری نسبت به جنوب اروپا دارند و نظام مالیات آن‌ها به گونه‌ای است که انباشت ثروت در دست گروه‌های خاص تعدیل می‌شود.

نابرابری در منطقه خاورمیانه بالاتر از سایر مناطق جهان است. ساختار دولت‌های اقتدارگرا و از نظر اقتصادی، متکی به درآمدهای نفتی، کاستی‌ها و ناکارآمدی دولت‌ها را عرصه برخوردهای دستوری کرده است. نبود احزاب مقتدر، نهادهای ضعیف مردم‌سالاری در کنار بخش عمومی گسترده و بیشتر غیرمولد، زمینه‌ساز نابرابری تاریخی در مسیر حرکت این کشورها شده است. این شرایط در مقابل گسترش روزافزون مشارکت بخش خصوصی، موجب تغییر رویه دولت‌های انعطاف‌ناپذیر در فضای جدید جهانی شده است.

نمودار ۱. سهم ۳۰ درصد بالای درآمدی در مناطق جهان در سال ۲۰۱۶

ماخذ: گزارش نابرابری جهانی، ۲۰۱۹

طبق شواهد آماری در کشورهای آمریکا و کانادا، هند، روسیه، چین و اروپا کمترین میزان نابرابری متعلق به اتحادیه اروپا است. در اتحادیه اروپا، رشد نهادهای اقتصادی و اجتماعی، ثبات مدیریتی و سیاست‌گذاری‌های آگاهانه، وجود دولت‌های شفاف و پاسخگو، برخورداری از نهادهای پولی و مالی سالم و سطح استانداردهای متعارف بالا و مدیریت‌های کارآمد موجب شده تا نابرابری نسبت به سایر مناطق جهان کمتر باشد. بخشی از این موفقیت مدیون پذیرش نهادهای بازارمحور، گسترش مشارکت بخش خصوصی و کنترل فساد نهادهای پولی و مالی و افزایش درجه سلامت آن‌ها بر روند فعالیت‌های اقتصادی است.

در چین در نتیجه تسریع در فرآیند انباشت سرمایه فیزیکی و انسانی و دستیابی به تکنولوژی‌های نوین از ۱۹۹۵ رشدهای اعجاز‌آور دو رقمی موجب افزایش نابرابری شده است. روسیه نیز روند نابرابری بالایی را به دلیل نوع ساختار قدرت سیاسی، بالا بودن نرخ فساد و ناکارآمدی مدیریتی در عرصه‌های مختلف اقتصادی تجربه کرده است.

در مقابل، امروزه شرایط نابرابری نسبت به گذشته دگرگون شده است. رشد رسانه‌های جمعی و تبادل سریع اطلاعات در فضای مجازی، رشد آموزش‌های عمومی و نوین، انگیزه قوی کارگزاران اقتصادی و گسترش رقابت‌پذیری موجب سرعت بخشی و تعمیق این فرآیند شده است. مشارکت بیشتر مردم از طریق پیگیری مطالبات، ارتقای کیفیت و سطح پاسخگویی، درجه شفافیت بالاتر، اجرای منظم‌تر قانون و کاهش میزان فساد دستاوردهای مثبتی برای برخی کشورها دربر داشته است.

بخش دیگری از این دگرگونی به تامین حداقل‌های معیشتی، کاهش تعداد گرسنگان، بهبود وضعیت اشتغال، توانمندسازی جوامع محلی و دستیابی به سطح بالای درآمدی از طریق مشارکت بیشتر رخ داده است. در نتیجه گسترش آموزش، ارتباطات، ارتقای بهبودهای مدیریتی، افزایش سطح مهارت و تخصص‌گرایی، دگرگونی‌های گسترده‌ای را در بسیاری از کشورهای جهان به وجود آورده است.

بخشی از کاهش نابرابری با گسترش شفافیت و سرعت انتشار اطلاعات بهنگام به دست می‌آید. امروزه در کشورهای توسعه یافته ۸۷ درصد و در کشورهای در حال توسعه ۱۹ درصد مردم به اینترنت دسترسی دارند. دسترسی به تلفن همراه تر، اما کامپیوتر و

اینترنت دشوارتر و شکاف دیجیتالی بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بیشتر است (World Inequality Report, 2018).

در کشورهای فقیر کندی اشاعه اطلاعات، نابرابری‌ها را مقاوم‌تر و ماندگارتر کرده است. اگر چه موانع اساسی مانند استقرار مراکز مالی و اقتصادی شرکت‌های بزرگ بین‌المللی در مراکز کشورهای توسعه یافته و اتخاذ رفتار و تمایلات محافظه کارانه مانع از گسترش اطلاعات و شفافیت توسط این شرکت‌ها و دولت متبوع‌شان می‌شود. راه‌حل دولت‌ها در این زمینه، اشاعه، دسترسی و تبادل اطلاعات از طریق سیاست‌های حمایتی و نهادسازی‌های متناسب به دلیل گسترش بهره‌برداری همگانی در درون کشورها است؛ مشروط بر اینکه پس از اطلاع از میزان و شدت نابرابری، مطالبه‌گری از مدیران و مسئولان به نتایج مثبت ختم شود.

۳. مبانی نظری

در مورد عوامل ایجاد نابرابری، برخی از صاحب‌نظران ریشه نابرابری را ناشی از تفاوت در سطوح درآمدی و برخی ناشی از نابرابری فضایی و اقتصاد مقیاس می‌دانند. ری^۱ (۲۰۰۱) در بررسی موضوع نابرابری منطقه‌ای در آمریکا در خلال دوره ۱۹۲۹ تا ۲۰۰۰ یکی از عوامل موثر بر این موضوع را ناشی از وابستگی فضایی و جغرافیایی بر مبنای تفکیک سه سطح سرشماری، منطقه‌بندی جغرافیایی و داده‌های منطقه‌ای دانسته و دریافت بین شاخص تایل^۲ و نابرابری منطقه‌ای نوعی هم‌روندی یا جهت‌گیری کلی^۳ معنادار وجود دارد. مباحث نظری در مورد ریشه نابرابری در درون و بین مناطق مختلف و فزاینده یا کاهنده بودن آن با توجه به روند همگرایی و واگرایی نابرابری در مناطق یک کشور به صورت موازی و هم‌ارز انجام شده است.

در دیدگاه نئو کلاسیک‌ها همگرایی در اقتصادهای توسعه نیافته به شکل نسبتاً وسیعی انجام می‌شود. در بررسی این موضوع در آمریکا، ری با استفاده از اطلاعات ضریب جینی، شاخص تایل و اتکینسون^۴ در مناطق مختلف جغرافیایی به محاسبه نابرابری درون منطقه‌ای

1. Rey, S.
2. Theils, H.
3. Positive Association
4. Theils, H. & Atiknson, A.B.

و بین منطقه‌ای پرداخته‌اند. قبل از آن‌ها کانسیکانو و فرریا^۱ (۲۰۰۰) دریافتند که در خلال ۱۹۶۹ تا ۱۹۹۶ در آمریکا نابرابری درآمدی بیشتر متأثر از عوامل درونی بوده تا بیرونی. سیندی^۲ (۱۹۹۴) نیز نقش عامل درونی در نابرابری درآمدی را دارای نقشی مسلط‌تر ارزیابی کرده‌اند. در این راستا، نیسان و کارتر^۳ (۱۹۹۵) بر اساس عوامل ایجاد نابرابری درآمدی بین مناطق جغرافیایی شهر و روستا دریافتند نابرابری در دهه ۱۹۷۰ کاهش، در دهه ۱۹۸۰ افزایش و در دهه ۱۹۹۰ روندی همگرا داشته است. کاهش نابرابری در درون مناطق رابطه‌ای شدید را در این زمینه نشان می‌دهد. در سایر کشورها، گریجی و هووینگز^۴ در سال ۲۰۰۷ در شناسایی ریشه نابرابری مناطق جغرافیایی بر اساس اثر تجمیع و مقیاس^۵ در ترکیه دریافتند نابرابری کلی در تمامی استان‌ها کاهش یافته و کم شدن نابرابری مسئله‌ای فضایی و منطقه‌ای است. بر اساس شاخص تایل وقتی نابرابری در درون مناطق در خلال ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۷ کاهش داشته، نابرابری بین مناطق افزایش یافته است.

فوجیتا و هو^۶ در کشور چین در سال ۲۰۰۷ اذعان دارند که نابرابری در خلال دهه ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ در چین روند ثابتی داشته است، اما نابرابری در ابتدای دوره بین مناطق بیشتر بوده است. ری و آزون^۷ در ۲۰ استان برزیل و تقسیم آن‌ها به ۵ منطقه در دوره ۱۹۳۹ تا ۱۹۹۵ در تحلیل نابرابری فضایی در ارزیابی از این موضوع بر شروع کاهش نابرابری کلی بین مناطق از ۱۹۶۵ رسیدند. هماهنگ با فوجیتا و هو این دو دریافتند که اثرگذاری نابرابری درون منطقه‌ای بر شدت و میزان نابرابری بیشتر بوده است.

در تحلیل مشابهی در مقیاس جهانی توسط تایل (۲۰۰۶) در ۱۰۰ کشور در دوره ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ نابرابری بیشتر متأثر از گروه بندی کشورها بوده تا عوامل درونی و بین آن‌ها. برابری به عنوان یک مقوله مهم، ریشه در پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانوارها، برخورداری از حقوق انسانی و دستیابی به فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی دارد. کاهش نابرابری نیز در گرو اصلاح همین عوامل است.

-
1. Conceicao, P. & Ferreira, P.
  2. Cindy, C.
  3. Nissan, E. & Carter, G.
  4. Gezici, F. & Hewings, GJD.
  5. Effects of Aggregation and Scale
  6. Fujita, M. & Hu, D.
  7. Rey, S. & Azzoni, C.

برخی نظریه‌ها نابرابری را با اتکا به نیروهای بازار و برخی اقدامات دولت را گام موثرتری در کاهش آن می‌دانند.

کلاسیک‌ها کاهش نابرابری را معطوف به عملکرد متغیرهای بازاری دانسته و معتقدند متغیرهای بازاری در ایجاد درآمد، گسترش سرمایه‌گذاری، افزایش کارایی، بهبود بهره‌وری و سودآوری فعالیت‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. گسترش ساز و کارهای بازار، موجب مشارکت گسترده بخش خصوصی، متشکل شدن بازارها از طریق رقابت‌پذیری بیشتر، تخصیص منابع بر مبنای کمیابی متاثر از نیروهای عرضه و تقاضای بازار، حذف انحراف قیمت عوامل تولید و بهبود کیفیت کالاها و خدمات می‌شود. در این نظریه دولت دارای نقش حداقلی بوده و نابرابری منطقه‌ای پدیده‌ای گذرا است. در بلندمدت ساز و کار درونی بازار و کارکرد قیمت‌های نسبی نابرابری را کاهش می‌دهند. بر این اساس، مداخله دولت در امور توسعه‌ای مخرب، هزینه‌زا و موجب کاهش کارایی می‌شود.

کاهش نابرابری در مناطق نیز به سطح درآمد سرانه افراد آن منطقه و عملکرد متغیرهای بازاری بستگی دارد. اگر در اقتصاد شکاف و عدم تعادل جغرافیایی در زمینه تولید و سرمایه‌گذاری وجود داشته باشد، فرصت رشد سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های اقتصادی از طریق تفاوت نرخ بازدهی بین مناطق از طریق بازار به پرکردن این فاصله منجر می‌شود. بنابراین، به دلیل گسترش پیوندهای اقتصادی در بلندمدت نوعی تبادل اقتصادی بین بازارها شکل می‌گیرد که موجب افزایش همگرایی بهره‌وری بخش‌ها در مناطق می‌شوند. طبق این رویکرد، همگرایی در عملکرد متغیرهای اقتصادی در قالب نزدیک‌تر شدن درآمد سرانه و شاخص‌های توسعه در چند دهه اخیر قابل مشاهده است.

کینزین‌ها به نقش تقاضای موثر^۱ در ایجاد رشد و اشتغال توسط دولت نگاه ویژه‌ای داشتند. افزایش مخارج عمرانی، کاهش مالیات، تشویق مصرف، تزریق منابع به طرح‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری و اعطای اعتبارات به بخش‌های تولیدی، در گشایش آثار رکود تورمی نقش دارند. بر اساس این رویکرد، عدم تعادل در بازارها صرفاً با تغییر در متغیرهای پولی به تعادل نمی‌رسند (مانند رفع بیکاری با تغییر دستمزد)، بلکه در بازارهای رقابت ناقص رفع عدم تعادل‌های منطقه‌ای از طریق مشوق‌های مالی دولت، دستاوردهای

مطمئن‌تری به دست می‌آید. کینز گسترش سرمایه‌گذاری و اشتغال از طریق ایجاد تقاضای موثر توسط دولت‌های پاک دست را ستایش و به عنوان مسئولیتی اجتماعی که هزینه مبادله و تولید را کاهش می‌داد، مورد تأکید قرار می‌داد.

نوکیترین‌ها راه‌حل‌های مبتنی بر جهت‌گیری پولی در بهبود توزیع درآمد و کاهش نابرابری درآمدی و همچنین ثبات اقتصادی و تخصیص منابع را کافی ندانسته و راه‌حل‌های مبتنی بر مشارکت دولت با بازار را قابل‌اتکاتر و موثرتر از کارایی صرف متغیرهای پولی می‌دانند. به اعتقاد آنان، مقوله نابرابری صرفاً با تعدیل دستمزدهای پولی قابل اصلاح نیستند. ماهیت درون‌زایی عرضه پول، بازار اعتبارات و تغییرات گسترده در انتظارات آتی از چالش‌هایی است که حل آن‌ها مستلزم نقش موثر دولت است (Palley, 1996).

نو کلاسیک‌ها بیشتر بر نقش متغیرهای پولی مانند تغییرات نرخ ارز و تخصیص منابع به منزله پارامترهای اصلی در تعیین عملکرد اقتصادی تأکید دارند (Davidson, 2010). در این زمینه ارو^۱ (۱۹۶۲) بر اهمیت یادگیری حین کار به عنوان عامل درون‌زایی در رشد اقتصادی پرداخت. یادگیری حین کار بسته به سطح توسعه هر منطقه اهمیت دارد. رومر^۲ (۱۹۸۶) نقش بازدهی فزاینده در رشد اقتصادی بلندمدت را به نوآوری، پیشرفت فنی، سرمایه‌انسانی، تکنولوژی و کارایی پیوند زد و بر آثار سرریز این عوامل و هم‌افزایی آن‌ها اشاره کرد. لوکاس^۳ (۱۹۸۸) تسریع فرآیند توسعه را در قالب تخصیص‌گرایی و با اتکا به سرمایه‌انسانی^۴ و نوآوری، گسترش سطح آموزش^۵ و یادگیری حین انجام کار^۶ تشریح کرد.

رومر (۲۰۱۸) و نورد هاوس^۷ (برندگان نوبل اقتصاد در ۲۰۱۸) نوآوری فنی را قلب تپنده و عامل کلیدی در رشد اقتصادی دانسته و گسترش ایده‌ها از طریق اینترنت و تلفن همراه و سایر کانال‌های ارتباطی را موجب خلق نوآوری‌های جدید می‌دانند. پیامد سرریز

-
1. Arrow
  2. Romer, D.
  3. Lucas, R.
  4. Physical Capital Accumulation and Technological Change
  5. Human Capital Accumulation through Schooling
  6. Specialized Human Capital Accumulation through Learning-by-Doing
  7. Nordhaus, W.

دانش^۱ و نقش آن در شدت بخشیدن به رشد اقتصادی عامل مهمی است. تفاوت رشد درآمد در مناطق مختلف تماماً ناشی از سرمایه‌گذاری فیزیکی و انسانی نیست، بلکه سرمایه‌دانشی و سرمایه‌پژوهشی^۲ به عنوان آثار سرریز و فراتر از سرمایه‌انسانی در رشد نقش دارند.

لوکاس (۲۰۰۳) نقش کیفیت نهادی^۳ را از عامل سرمایه‌انسانی و اطلاعات نامتقارن در جذب سرمایه مهم‌تر می‌داند. چون کیفیت نهادی و مناسبات میان دولت و مردم و رویه‌های اجرایی بر بازدهی سرمایه اثرگذار است.

طرفداران رشد درون‌زا بر قابلیت‌های منطقه‌ای و منابع درونی آن تاکید دارند. گسترش سرمایه‌گذاری توسط بخش خصوصی، ارتقای سطح آموزش و مهارت‌های فردی در مشارکت رشد اقتصادی نقش ویژه‌ای دارند. ایجاد شبکه‌های محلی و منطقه‌ای، گسترش زیرساخت‌ها، بهبود سرمایه‌گذاری‌های عمومی و اجتماعی زمینه‌ساز رونق در فناوری و رشد مناطق از طریق گسترش کارآفرینی هستند. گسترش سرمایه‌انسانی، نهادینه کردن نوآوری و پژوهش و توجه به مزیت مناطق موجب انسجام بخشیدن به آن‌ها است.

از زوایای دیگر بی‌ثباتی^۴ و مخاطرات بیشتر در درآمدها و تحرک کمتر اجتماعی عامل مهمی در نابرابری است. تحرک اجتماعی به پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد و خانوارها مربوط و بر نابرابری منطقه‌ای اثر می‌گذارد. اگر در دوره زندگی فعالیت‌های اقتصادی بر اساس مزیت‌های منطقه‌ای شکل بگیرد، فقر و نابرابری به تدریج کاهش می‌یابند. در این زمینه اتکینسون و همکاران^۵ (۱۹۹۲) معتقدند که نقش تحرک اجتماعی در کاهش نابرابری و درآمدی در دوران زندگی واجد ارزش است.

با توجه به اینکه ابزار دولت برای کاهش نابرابری استفاده از ابزار مالیاتی و مخارج هزینه‌ای است، کارایی اثر بخشی مالیات‌ها در سطح بین‌المللی به اجمال بررسی می‌شود.

-
1. Knowledge Spillovers
  2. Research capital
  3. Institutional Quality
  4. Volatility
  5. Atkinson, A. B., et al.

۳-۱. اثربخشی نقش دولت در کاهش نابرابری

دلایل متعددی در کاهش نقش دولت در نابرابری منطقه‌ای وجود دارد. برخی عوامل بنیادی عبارتند از:

۳-۱-۱. خنثایی نقش دولت از طریق واگذاری دارایی‌ها

دولت‌ها از طریق توزیع و واگذاری دارایی در کاهش نابرابری‌ها در سطح ملی و منطقه‌ای نقش دارند (بهشتی، ۱۳۹۸). با توجه به اجرای سیاست‌های تعدیل اقتصادی بخش عمده دارایی‌های سرمایه‌ای دولت از دهه ۱۹۸۰ به بخش خصوصی واگذار و حجم دارایی‌های مالی در اختیار دولت‌ها کاهش یافته است. از این رو، دولت‌ها قدرت کافی برای اثرگذاری بر کاهش نابرابری از طریق توزیع دارایی‌ها را مانند گذشته ندارند. گسترش فعالیت بخش خصوصی موجب شده تا آن‌ها دارایی‌های مالی و سرمایه‌ای بیشتری را به دست بیاورند. واگذاری بخش عمده‌ای از دارایی‌های دولت موجب کم رنگ شدن نقش آن در بازتوزیع دارایی‌های مالی و اقتصادی شده است. در نتیجه ثروت کارگزاران بخش خصوصی حدود ۲ تا ۳/۵ برابر افزایش یافته است. افزایش مشارکت بخش خصوصی و اقتدار مالی کارگزاران، موجب خنثایی سیاست‌های دولت در کاهش نابرابری در سطح کلان شده است. اثربخشی سیاست‌های دولتی در کاهش نابرابری به خاطر کاهش کارایی ابزارهای دولت و کم شدن دارایی‌های قابل واگذاری از یک سو و افزایش اقتدار بخش خصوصی و رشد سهم آن از سوی دیگر، از نظر میزان و شدت نسبت به گذشته از این نفوذ کاسته است (World Inequality Report, 2019).

۳-۱-۲. اثربخشی کم مالیات‌ها در کشورهای در حال توسعه

یکی از سیاست‌های مهم در کاهش نابرابری منطقه‌ای وضع مالیات به عنوان یک ابزار سیاستی است. مالیات‌ها (اعم از مالیات بر درآمد، مصرف یا ثروت) موجب تامین منابع مالی و عرضه بیشتر خدمات عمومی (خدمات بهداشتی، آموزشی و...) توسط دولت‌ها در سطوح ملی و محلی و بهره‌گیری اقشار متوسط از منافع آن می‌شوند. در برخی کشورها بعد از وضع مالیات بر درآمد و پرداخت‌های انتقالی دولت به اقشار آسیب‌پذیر نابرابری کاهش یافته است. آثار مالیات بر توزیع درآمد در بین کشورها به دلیل ساختار گوناگون

متفاوت است. در یک بررسی از اثربخشی مالیات‌ها در بهبود توزیع درآمد در نمونه‌ای منتخب از کشورها، پس از وضع مالیات نابرابری در کشورهای توسعه یافته ۰/۱۷ و در کشورهای در حال توسعه ۰/۰۴ درصد کاهش یافته است. از این رو، کارایی مالیات‌ها در کاستن از نابرابری به کیفیت نهادهای سیاست‌گذاری و اجرایی، روبه و فرآیند اجرایی و ساختار مالیاتی در هر منطقه و فضایی بستگی دارد (World Development Report, 2019).

۳-۱-۳. سطح پایین شفافیت و پاسخگویی

شفافیت، کیفیت پاسخگویی، مدیریت‌های سست در بخش دولتی، نادیده گرفتن و زیرپا گذاشتن قوانین، روبه‌ها و فرآیندهای اجرایی، تفسیرهای متعدد و مبهم از قوانین بر کاهش نابرابری منطقه‌ای اثرگذارند (Gupta & Abed, 2002). تنزی^۱ (۱۹۹۷) شفافیت را کلید توسعه و تسریع گر تحقق جامعه‌ای سالم و برابر می‌داند که موجب مطالبه‌گری، افزایش پاسخگویی و اجرای موثر اقدامات سیاستی می‌شود. در این راستا، اثربخشی نهادهای نظارتی تابع استقلال مالی، سیاسی و حق اظهار نظر آزادانه آن‌ها است. آن‌ها باید بتوانند قدرت اعمال جرایم را داشته باشند.

تنزی (۱۹۹۷) بر نقش منفی فساد در تخصیص منابع و آثار آن بر رشد اقتصادی تاکید اساسی دارد. در مطالعات متعدد، بالا بودن نرخ فساد موجب نرخ رشد کمتر سرمایه‌گذاری، رشد فزاینده‌تر مخارج دولت و اجرای طرح‌های کم بازده و ناکارآمد شده است. کیفیت مقررات و اعطای مجوزها، نحوه وصول مالیات‌ها، نوع هزینه کرد مخارج دولت و اثربخشی آن، تهیه کالاهای عمومی، نفوذ احزاب و نقش آن‌ها در گسترش مشارکت به شکل مستقیم بر فساد اثرگذارند. در هر حال، کاهش فساد و اثرات سوء آن بر نابرابری مستلزم طیف وسیعی از اقدامات بنیادی در حوزه‌های در هم تنیده اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و اصلاح آنان در سطح ملی و منطقه‌ای است.

---

1. Tanzi, V.

۳-۱-۴. وجود موانع گسترده در فضای کسب و کار مناطق

بخشی از عملکرد دولت و بخش خصوصی در کاهش نابرابری منطقه‌ای و جغرافیایی به سلامت سیاست‌گذاری اقتصادی در فضای کسب و کار مرتبط است. در برخی کشورها درجه فساد بالاتر، نابرابری بیشتری را در مناطق به همراه داشته است. طبق رتبه‌بندی شاخص فساد، آمریکا و فرانسه در جایگاه ۲۳، انگلستان و کانادا ۱۲، روسیه ۱۳۷، چین و هند ۸۰ و ایران ۱۴۶ است. دانمارک کمترین میزان فساد با رتبه ۱ و سوئیس و سوئد دارای رتبه ۴ هستند (Corruption perception index, 2018). رتبه‌های بالاتر، نشان‌دهنده فساد بیشتر در بخش عمومی و دولتی است. این شاخص سوءاستفاده از قدرت دولت‌ها برای دستیابی به منافع شخصی را نشان می‌دهد (Corruption perception index, 2018). ماکس وبر^۱ (۱۹۴۷) در این زمینه بر کیفیت اجرایی امور اداری، خدمات دولتی، پدرسالاری^۲ یا تبارسالاری^۳ و نبود قوانین شفاف را به عنوان عوامل سازنده نابرابری یاد می‌کند. نابرابری منطقه‌ای و ملی بیشتر در جوامعی رخ می‌دهد که سطح مشارکت مردم و بخش خصوصی در کسب و کارهای اقتصادی پایین است. گوپتا و داودی^۴ (۱۹۹۸) نقش فساد در عملکرد رشد اقتصادی، انباشت سرمایه انسانی، اثربخشی مخارج اجتماعی و توزیع نابرابر مالکیت دارایی‌ها و دسترسی به آموزش را در این مورد موثر می‌دانند. سطح توسعه کشورها، نرخ متفاوت رشد و میزان فساد بر این موضوع اثر دارد.

۳-۱-۵. نظام‌های پرداختی تبعیض آمیز و تشدید نابرابری منطقه‌ای

بخشی از نابرابری در نتیجه وجود نظام انگیزشی^۵ و پرداختی معیوب و تبعیض آمیز در مناطق ایجاد می‌شود. اجرای سیاست مناسب تعیین دستمزد در کاهش نابرابری در سطح ملی و استانی نقش مهمی دارد. برخی اتحادیه‌ها و صنوف با ایجاد تشکلهای انحصاری برای خود، موجب شکل‌گیری تبعیض انحصاری در دستمزدها می‌شوند. برای نمونه، اگر در

1. Weber, M.

2. Patronage

3. Nepotism

4. Gupta, S. & Davoodi, H.

5. Incentive Structural

یک کشور سرانه پزشک کم باشد در این صورت، هر گونه تبانی و تلاش واحدهای ستادی تصمیم گیرنده با ایجاد محدودیت کمی پذیرش دانشجوی پزشکی با درآمد آن‌ها ارتباط مستقیم دارد. ایجاد چنین محدودیتی موجب افزایش سرانه بیمار و اثرگذاری بر درآمد صنف پزشکی می‌شود. این موضوع نابرابری درآمدی میان پزشکان و بقیه افراد جامعه را در سطح ملی و فضایی تشدید می‌کند. متولیان اجرایی چنین خدماتی با وضع محدودیت مقداری سعی در تبعیض درآمدی خود دارند. موضوعی که اسمیت^۱ در سال ۱۷۷۶ در فضیلت فضای رقابتی آن را گوشزد کرد. این پدیده در فعالیت‌های مختلف دارای صنف و اتحادیه، بسته به ضعیف یا قوی بودن اتحادیه و میزان قدرت آن‌ها به عنوان عاملی اثرگذار بر رفتار کارگزاران در ایجاد و شدت نابرابری نقش دارد. در مورد فعالیت‌های پیمانکاری و ساخت و ساز نیز این موضوع مصداق دارد.

چالش در قیمت‌گذاری کالا و خدمات توسط اتحادیه‌ها هم وجود دارد؛ زیرا اتحادیه‌ها هم جهت با سودآوری صنف خود بوده و به نفع صنف خود رای می‌دهند. در این حالت، فرآیندهای تصمیم‌گیری مملو از جهت‌گیری‌های اقتصادی به نفع گروه‌های ویژه است. موضوعی که رالز^۲ در مورد عدالت آیینی، اصلاح فرآیندها را به سیاست‌گذاران و کارگزاران اجرایی در سطح ملی و منطقه‌ای و فردی متذکر شد. این شرایط بر انگیزه کارگزاران، نیروهای تولیدی و افراد و مناطق اثر می‌گذارد. حتی در صورت وجود منابع کافی برای رشد، کاهش نابرابری در یک کشور، موضوعی اجتماعی و انتخابی سیاسی است. از نظر تاریخی هنجارها و ارزش‌های اجتماعی منشا تغییر و کاهش نابرابری به سختی تغییر می‌کنند (Human Development Report, 2019).

آنچه مشخص است، تامین منافع گروه‌های خاص از قدرت در بخش عمومی بر میزان تبعیض و شدت نابرابری و دامنه آن اثر گذاشته و در پایداری، انعطاف‌ناپذیری و استمرار نابرابری مناطق و در پهنه فضایی نقش دارد. بر همین اساس بسیاری از نظام‌های اقتصادی به رویکرد سیاست‌های بازار محور متوسل شده‌اند.

---

1. Smith, A.
2. Rawls, J.

۳-۱-۶. کاهش نابرابری منطقه‌ای از بالا به پایین الگویی ناکارآمد

نابرابری در مناطق از منظر رویکرد اثرپذیری از سیاست‌های دولت و بخش عمومی حائز اهمیت است. اجرای هر سیاستی در اقتصاد به عنوان نظریه انتخاب عمومی از کارکرد نهادها و قید و بندهای آن تاثیر می‌پذیرد (North, 2005). در رویکرد اقتصاد سیاسی، موضوع نابرابری منطقه‌ای و فضایی از تصمیم دولت و بخش عمومی در چهارچوب عملکرد نهادها موجود و کیفیت آن‌ها اثر می‌پذیرند. حاکمیت و صاحبان قدرت به دنبال دستیابی به منافع و اهداف خود هستند (Robbins, 1932). از منظر اقتصاد بخش عمومی، کاهش نابرابری در روند توسعه مستلزم به کارگیری سیاست‌های مناسب و تحول بینشی در یک نظام اقتصادی و اجتماعی بر مبنای گسترش مشارکت منطقه‌ای است. در این زمینه برخی دیدگاه‌ها کاهش نابرابری و اجرای تغییرات بنیادی را از بالا به پایین مورد تاکید است. این رویکرد از نظر کارکرد تجربی و سطح اثربخشی و میزان موفقیت، سیاستی شکست خورده است، چون مشارکت اجتماعی و انسجام فکری و اجرایی در میان توده‌های مردم در این روش به درستی شناسایی نمی‌شود. در این رویکرد، نابرابری بر مبنای فقر درآمدی و نه فقر قابلیت‌تفسیر و اجرایی می‌شود (جباری، ۱۳۸۴). اجرای یک سیاست با انواع مقاومت‌ها و انعطاف‌ناپذیری‌های نهادی، درونی، رسمی و غیررسمی مواجه می‌شود.

۳-۲. نقش سیاست‌های بازار محور در کاهش نابرابری مناطق

نابرابری منطقه‌ای از سیاست‌های بازار محور در قالب گسترش مشارکت بخش خصوصی در فعالیت‌های اقتصادی، کیفیت قوانین و رویه‌های اجرایی و انگیزه و کارکرد قدرت‌های منطقه‌ای و محلی اثر می‌پذیرد. نظریه پردازان اقتصادی معتقدند نابرابری استانی و منطقه‌ای صرفاً از طریق ساز و کار بازار و خود به خود ایجاد نمی‌شود. سیاست‌های ضد انحصار به گسترش و رقابت‌پذیری بیشتر می‌انجامد و دسترسی مناسب‌تر به سرمایه‌های مولد و بهبود توزیع درآمد را با دستیابی به منافع ناشی از رشد اقتصادی در استان‌ها موجب می‌شوند. به کارگیری سیاست‌های مناسب برای ورود به بازار^۱ به منظور گسترش فعالیت‌های مبتنی بر بازار، کارایی سرمایه‌گذاری‌ها را افزایش و جامعه را از مواهب توسعه،

خدمات بهداشتی و آموزشی بهره‌مند می‌کنند. توجه به همگرایی در آمدی، تحقق قابلیت و توانمندی‌های مردم، حذف تبعیض جنسیتی و نابرابری افقی در استان‌ها جزو سیاست‌های مهیاسازی برای ورود به بازار و گسترش فعالیت‌های بازارمحور است.

گسترش حکمرانی شرکتی در کاهش نابرابری بین بنگاه‌ها و فعالیت‌های مبتنی بر رقابت و افزایش کارایی فعالیت‌ها نقش دارد. گسترش حکمرانی زمانی مفید است که طیف گسترده‌ای از شرکت‌های فعال در یک اقتصاد وجود داشته باشند. متشکل شدن، بهبود کیفیت خدمات و گسترش فضای رقابتی در بین شرکت‌ها به کاهش نابرابری کمک می‌کند.

معمولاً ثروتمندان و سیاستمداران دل‌بسته به قدرت در مقابل اقدامات کاهش نابرابری مقاومت می‌کنند، چون می‌ترسند منافع آن‌ها از بابت خدمات دولتی کاهش و با اجرای سیاست‌های مربوط به آن متضرر شوند. حتی در کشورهای OECD بسیاری از طبقات اجتماعی و ثروتمند خود را مستحق استفاده از خدمات آموزشی، بهداشتی و امنیتی با کیفیت مناسب از جانب نهادهای عمومی دانسته و در مواجهه با تعدیل نابرابری ایستادگی می‌کنند. از این منظر، ثروتمندان از طریق کمک‌رسانی به کارزارهای انتخاباتی، اعطای هدیه به مقامات دولتی و با استفاده از نفوذ خود در رسانه‌های مهم و تاثیرگذار، مانع تحولات اساسی در کاهش نابرابری می‌شوند. بنابراین، تمایل و خواست ثروتمندان و انگیزه سیاست‌گذاران و هیات حاکمه برای کاهش نابرابری ناکافی است. این موضوع در کشورهای در حال توسعه که ساختارهای مردم‌سالاری و نهادهای مرتبط با آن‌ها ناپخته و از نظر رشد ناکافی بوده و مشروعیت حکومت نزد مردم کم اعتبار است، نمود و تجلی بیشتری دارد.

در فرآیند توسعه ماهیت دولت‌ها از طریق کاهش تمرکز بر تصدی‌گری و بهبود حکمرانی تغییر می‌کند. گسترش فعالیت‌های اقتصادی بازار محور و مشارکت بخش خصوصی، نحوه اجرا و تغییر در کیفیت سیاست‌های اجرایی دستیابی به نتایج را ارزشمند می‌سازد.

تجارب دهه‌های گذشته نشانگر مداخله بیش از حد دولت‌ها در اقتصاد و عملکرد نامطلوب آنان در بسیاری از اقتصادهای در حال توسعه است. اقتصاددانان معتقدند بر مبنای

متغیرهای بازار، ثروت بیشتری در اقتصاد خلق می‌شود و اقتصادهای دولت محور از نظر میزان کارایی عملکرد رضایت بخشی را تجربه نکرده‌اند. در این راستا، مالیات‌ها ابزارهای قدرتمندی در تعدیل درآمد و ثروت توسط دولت‌ها محسوب می‌شوند، اما اجرای آن‌ها با دشواری‌های متعددی روبه‌رو است. اولین مانع در اجرای نظام مالیات تصاعدی در تعدیل نابرابری، وجود انواع فرارهای مالیاتی^۱ است. در سال‌های اخیر حجم فرار مالیاتی معادل ۱۰ درصد تولید ناخالص جهان برآورد شده است. افزایش مکان‌های امن با عنوان بهشت مالیاتی یکی از چالش‌های اقتصاد جهانی است. وجود مشکلات متعدد در جلوگیری از فرار مالیاتی و انتقال پنهانی عواید حاصل از بازدهی دارایی‌ها - در شرایطی که نقل و انتقال سرمایه در بازارهای مالی جهانی پیوسته در جریان است - کار دشواری است. به ویژه اینکه امروزه، بسیاری از خانوارها بخش عمده‌ای از ثروت و دارایی خود را بجای نگهداری در املاک و مستغلات در قالب انواع اوراق مشتقه^۲ مالی و به اشکال مختلف دارایی‌های مالی ذخیره می‌کنند، اخذ مالیات از این قبیل دارایی‌ها دشوار است. از این دیدگاه، مالیات نمی‌تواند تنها ابزار کاهش نابرابری در کشورهای نوظهور و مناطق مورد نظر باشد^۳. بنابراین، به ابزارهای گسترده‌تر و با ماهیت متفاوت‌تری نیاز است. با توجه به عوامل فوق، به منظور برآورد نابرابری در استان‌های ایران ابتداءً روش پژوهش ارائه می‌شود.

۴. روش پژوهش

شکل‌گیری همگرایی منطقه‌ای و تعادل اقتصادی در استان‌ها نه تنها ضرورتی انسانی، بلکه وظیفه‌ای ملی است که قانون اساسی بر آن تاکید دارد. در ایران بخشی از نابرابری استانی و عدم تعادل‌های موجود به تخصیص منابع مالی و سرمایه‌ای توسط دولت مربوط می‌شود. بخشی از منابع مالی برای طرح‌های اقتصادی بر مبنای درآمد مالیاتی و بخشی از محل درآمدهای نفتی در قالب تخصیص به طرح‌های عمرانی و جاری در مناطق انجام می‌شود. مالیات‌ها و درآمدهای نفتی به عنوان دو ابزار سیاست‌گذاری در تخصیص و تجهیز منابع

---

1. Tax Evasion
2. Financial Securities
3. World Inequality Report, 2018

مالی و اقتصادی نقش دارند. به طور معمول در ایران، تخصیص مخارج دولت بر مبنای سهم جمعیتی هر استان، میزان فقر، محرومیت و تنگدستی، برخورداری از خدمات اجتماعی (امنیتی، بهداشتی و آموزشی در شهر و روستا)، نفوذ در بوروکراسی اداری و شکل‌گیری قطب‌های رشد در درون استان‌ها بستگی دارد. اولویت‌های موردی و استراتژیک مانند مناطق مرزی یا موقعیت حساس نیز اهمیت خود را دارند. همچنین حذف موانع رقابت‌پذیری و اصلاح فرآیندهای معیوب در کاهش نابرابری بین افراد، مناطق و فعالیت‌های اقتصادی نقش دارند. بخشی از کاهش نابرابری به گسترش نظام‌های پوشش تامین اجتماعی، توزیع یارانه‌های آشکار و پنهان و ظرفیت بخش‌های اقتصادی در شهر و روستا بستگی دارد. در زمینه ظرفیت‌های بخشی به ویژه بخش کشاورزی، بانویی (۱۳۹۶) معتقد است که نابسامانی‌های بخش کشاورزی در قالب آسیب به محیط زیست موجب نابسامانی این بخش و نابرابری و عدم تعادل در اقتصاد شهر و روستا شده است. بر این اساس در طراحی الگوی این پژوهش نابرابری بر مبنای سیاست‌گذاری دولتی در قالب اثربخشی مخارج دولت طراحی شده است.

۴-۱. معرفی الگو

نابرابری در قالب شاخص‌ها و الگوهای مختلفی برآورد می‌شود. دقت تمامی این شاخص‌ها به اعتبار آماری داده‌ها و قابلیت اتکای آن‌ها بستگی دارد. شاخص شکاف درآمدی بین پردرآمدها (Y_{max}) و کم‌درآمدها (Y_{min}) شاخصی حدی است که بیشترین شکاف مطلق درآمدی را نمایش و توسط رابطه (۱) بیان می‌شود.

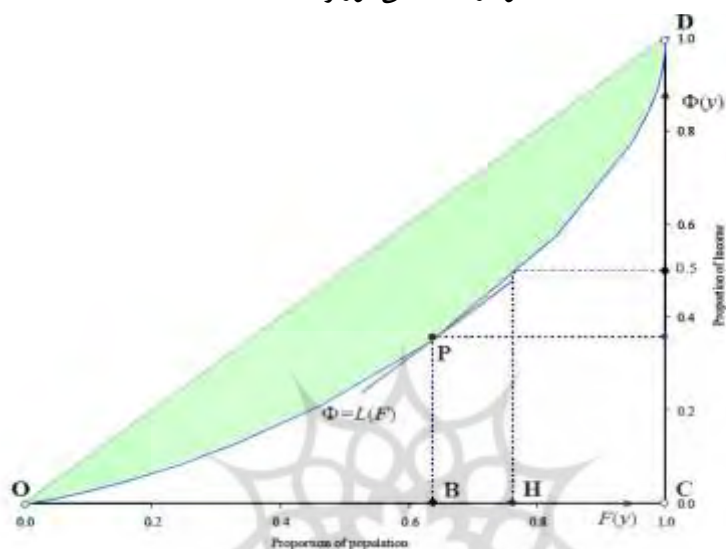
$$R = Y_{max} - Y_{min} \quad (1)$$

منحنی لورنز به عنوان شاخص مقداری اندازه‌گیری درآمد در سال ۱۹۰۵ توسط لورنز^۱ معرفی و نابرابری در ثروت را بر اساس چندک‌های درآمدی (دهک، بیستک، صدک، هزارک و...) اندازه‌گیری می‌کند (نمودار (۱)). معمولاً محور افقی درصد تراکمی جمعیت

1. Lorenz, A.

و منحنی عمودی درصد تراکمی درآمد را نشان می‌دهد. OD خط برابری و OPD منحنی لورنز را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. منحنی لورنز

ماخذ: Cowell, 2009

منحنی لورنز برای محاسبه انواع نابرابری درآمدی، آموزشی، نابرابری جغرافیایی، نابرابری منطقه‌ای، پراکندگی بنگاه‌ها و زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی و بر مبنای مساحت و مکان به شکل وسیعی قابل استفاده است. در پژوهش کنونی، منحنی لورنز نابرابری بین استانی را به شکل انحراف از خط برابری بر اساس درآمد در هر منطقه و استان تبیین می‌کند. ضعف منحنی لورنز این است که بر اساس اطلاعات گسسته به برآورد نابرابری درآمدی به صورت دهک‌ها یا چندک‌ها می‌پردازد. نقطه قوت آن سنجش نابرابری بین گروه‌های درآمدی است. همچنین در محاسبه ضریب جینی دو منحنی لورنز با ساختارهای متفاوت توزیع درآمدی دارای ضریب جینی یکسان هستند. ضریب جینی نابرابری کلی و نسبت مقیاس نابرابری (دهک بالای جامعه به دهک پایین جامعه) شاخص حدی در نابرابری درآمدی قلمداد می‌شود. ضعف این شاخص سنجش نابرابری به شکل کلی و کم توجهی به نابرابری‌های درون گروهی است.

ضریب تغییرات میانگین انحرافات درآمدی را به صورت متوسط توضیح می‌دهد. در این شاخص متوسط انحراف از میانگین هر متغیر در نمونه منتخب مبنای تحلیل نابرابری قرار می‌گیرد. ضریب تغییرات^۱ از تقسیم انحراف معیار بر میانگین درآمد در هر استان محاسبه می‌شود. اگر این متغیر با جمعیت وزن داده شود، شاخص ویلیامسون به دست می‌آید. مقدار ضریب تغییرات بین صفر و بی‌نهایت است. اگر این شاخص نورمال شود، مقدار کمیت آن بین صفر و یک است.

شاخص ویلیامسون نابرابری را بر اساس تفاوت یک متغیر از میانگین آن با توجه به سهم جمعیتی از کل در مناطق مختلف محاسبه می‌کند. مقدار این شاخص بین صفر تا بی‌نهایت و با متغیر جمعیت وزن‌دار می‌شود ($0 < W < \infty$). این شاخص بر اساس سهم متغیرهای ارزش افزوده، تولید و درآمد و یا هر متغیر تاثیرگذار دیگری محاسبه می‌شود. ضعف شاخص ویلیامسون ناهمگن بودن و انحصاری بودن متغیر وزن داده شده است. برخی از عوامل نابرابری ریشه در اقدامات دولت، برخی فردی و برخی به شرایط اثرگذار بر توانمندی و قابلیت افراد و پاره‌ای دیگر به عوامل نهادی و کیفیت قوانین و مقررات اجرایی و برخی به کارایی بازار در رونق کسب و کار مربوط می‌شوند. در محاسبه نابرابری بر مبنای شاخص ویلیامسون از رابطه (۲) استفاده شده است.

$$CVW = \frac{\left(\sqrt{\sum_i^n (y_i - \bar{y})^2 \left(\frac{p_i}{p} \right)} \right)}{\bar{y}} \quad (2)$$

مقدار کمی شاخص ویلیامسون حداقل صفر است که به معنای نبود نابرابری و میزان حداکثری آن شبیه واریانس است که بسته به نسبت تغییرات بین مناطق و استان‌ها نابرابری منطقه‌ای را نشان می‌دهد. به ضریب ویلیامسون، ضریب وزن‌دار منطقه‌ای هم اطلاق می‌شود.

علاوه بر شاخص ویلیامسون، شاخص تایل^۲ به دلیل اینکه نابرابری را به مناطق جغرافیایی تعمیم می‌دهد در پژوهش‌های مربوط به نابرابری به شکل وسیعی مورد استفاده

---

1. Coefficient of Variation
2. Theil Index

قرار گرفته است. این شاخص بر مبنای نظریه آنتروپی^۱ اطلاعات نابرابری درآمدی را بر اساس انحراف متوسط دریافت کنندگان درآمد به شکل لگاریتمی محاسبه می‌کند. سهم هر استان از درآمد ملی بر اساس لگاریتم درآمد و سهم نسبی محاسبه می‌شود. آنتروپی نوعی بی‌نظمی درون سیستمی است. در این مقاله منظور از بی‌نظمی درون سیستمی نابرابری درآمدی درون نظام اقتصادی است. فرض می‌شود که جامعه متعادل و برابر از نظم اقتصادی درون سیستمی و برابری درآمد برخوردار است و نابرابری درون سیستمی موجب بی‌نظمی درآمدی بین جمعیت می‌شود. شاخص تایلر، لگاریتم نابرابری درآمدی را بر اساس معیار برابری می‌سنجد. این شاخص بر اساس کشش متغیر مربوطه و تعامل سهم آن‌ها به اندازه‌گیری نابرابری می‌پردازد. در میان شاخص‌های فوق، شاخص ویلیامسون در این مقاله بر مبنای ارزش افزوده وزن داده شده که به نوعی تمام عوامل اثرگذار بر تولید مناطق شامل فعالیت دولت، بخش خصوصی، فعالیت‌های کارآفرینی و انگیزه‌های استانی و مشارکت‌های منطقه‌ای و فضایی در آن منظور شده است. در شاخص تایلر علاوه بر متغیر درآمد سرانه و سهم هر استان، هزینه‌های جاری و تملک دولت در محاسبه نابرابری دخالت داده شده است. این اعتقاد وجود دارد که هزینه‌های دولت در روند توسعه ایران به ویژه در استان‌ها از طریق سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، افزایش سطح بهداشت، افزایش سطح آموزش و توانمندی موثر است. بنابراین، در انتخاب شاخص‌های نابرابری از این دو شاخص استفاده شده است.

با آگاهی از مزایای شاخص‌های فوق، شاخص تایلر به صورت رابطه (۳) است (Cowell, 2009).

$$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \text{Log} \left(\frac{1}{n} \right) - \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{n\bar{x}_i} \right) \text{Log} \left(\frac{n\bar{x}_i}{x_i} \right) \quad (3)$$

$$= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right) \text{Log} \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right)$$

در رابطه (۳)، n تعداد استان‌ها، x_i درآمد هر استان، $\bar{x}$ درآمد سرانه کشور، نسبت $\frac{x_i}{\bar{x}}$ سهم هر استان از درآمد ملی کشور است. در واقع سهم هر استان از درآمد ملی به همراه لگاریتم نسبت درآمد سرانه هر استان نسبت به درآمد سرانه کشور به عنوان شاخص نابرابری تایل برآورد شده است. برابری بر اساس سهم هر استان و درآمد سرانه نسبت به درآمد سرانه ملی تعریف شده است. با توجه به اینکه شاخص‌ها به صورت نسبت هستند، محاسبات به قیمت جاری منظور شده است.

شاخص دالتون نیز بر اساس متوسط شاخص رفاه اجتماعی و گریز از نابرابری جزو شاخص‌های متعارف نابرابری قلمداد می‌شوند.

۴-۲. تهیه و ساختار داده‌ها

در این پژوهش اندازه‌گیری نابرابری بین استانی با اتکا به نقش دولت در تخصیص هزینه‌های جاری و عمرانی ارزیابی شده است. هدف شناسایی شکاف نابرابری بین استانی و اقداماتی برای بهبود سیاست‌گذاری آن است. داده‌های این پژوهش مربوط به ۳۱ استان کشور در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ از اطلاعات استانی مرکز آمار ایران استخراج شده‌اند. اطلاعات استانی و حساب‌های منطقه‌ای از سال ۱۳۹۰ به بعد توسط مرکز آمار ایران موجود و محاسبات شاخص ویلیامسون بر مبنای آن انجام شده است. نمونه مورد بررسی استان‌های کشور و هدف برآورد نابرابری بین استانی است. داده‌های موجود اعم از ارزش افزوده و هزینه‌های جاری و تملک دولت به قیمت جاری هستند. فرض شده است که همه استان‌ها به یک تناسب از تورم در سطح کلان اثر می‌پذیرند. اگر چه شدت و ضعف در نرخ تورم و شکاف در قیمت‌ها در سطح منطقه‌ای و از نظر زمانی وجود دارد. داده‌های مخارج جاری و تملک کلیه پرداختی‌های دولت (ملی و استانی) به استان‌ها است که از آمار پرداختی خزانه داری وزارت امور اقتصادی و دارایی در یک فرآیند طولانی استخراج شده‌اند.^۱ نوآوری مقاله نیز استفاده از اطلاعات کامل استانی است. علت اینکه شاخص ویلیامسون و تایل در دو مقطع زمانی مشابه ارائه نشده‌اند، همین موضوع است؛ زیرا اطلاعات شاخص

۱. این داده‌ها توسط محمد امین نهال دانشجوی دکتری اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز استخراج شده است. هزینه‌های دولت تمام هزینه‌های پرداخت شده در قالب هزینه جاری و تملک استان‌ها را شامل می‌شود.

ویلیامسون در سال ۱۳۷۹ موجود نیست. الگوی شاخص تایل در دو مقطع زمانی ۱۳۷۹ و ۱۳۹۸ برآورد شده است. آمارهای هزینه‌ای و درآمدی داده‌های تحقق یافته‌ای هستند که از منابع معتبر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط استخراج و قابلیت اتکای آنان بالا است. از نرم افزار محاسباتی اکسل (Excel) و در برآورد ضرایب نابرابری از نرم‌افزار ARCGIS استفاده شده است.

۴-۳. تفسیر یافته‌ها

یافته‌ها بر اساس دو الگوی ویلیامسون و تایل برآورد و تفسیر شده‌اند. برآورد شاخص ویلیامسون بر مبنای متغیر ارزش افزوده در هر استان در جدول (۱) مشاهده می‌شود. طبق این شاخص بیشترین نابرابری متعلق به تهران و کمترین متعلق به استان ایلام است. شاخص ویلیامسون از متغیر ارزش افزوده استانی و سهم جمعیتی تاثیر می‌پذیرد. استان‌های دارای سهم جمعیتی بالا با ارزش تولید بالاتر ضریب نابرابری بیشتری دارند. متوسط ضریب نابرابری کشور بر مبنای میانگین ساده ۳۱ استان ۰/۱۶ است. استان کرمانشاه نزدیک‌ترین مقدار به میانگین را دارد. ضریب نابرابری ۹ استان بالای ۲/۰ و عبارتند از تهران، خراسان رضوی، اصفهان، فارس، آذربایجان شرقی، خوزستان، آذربایجان غربی، مازندران و کرمان. ضریب نابرابری بقیه استان‌ها مقداری بین ۲ تا ۱۰ را دارند. سه استان کهگیلویه و بویر احمد، سمنان و ایلام کمترین مقدار ضریب نابرابری ویلیامسون را دارا هستند. در جدول (۱) نابرابری بر مبنای شاخص ویلیامسون از تغییرات سهم ارزش افزوده هر استان اثر پذیرفته است و به تناسب افزایش سهم در تولید ملی سهم نابرابری تغییر کرده است. به دلیل افزایش بودن سهم ارزش افزوده در شاخص نابرابری ویلیامسون، نابرابری در اکثر استان به صورت جزئی تمایل به افزایش داشته است.

بخشی از نابرابری استانی از تخصیص منابع و توزیع اعتبارات دولتی که نقشی اساسی در ایجاد زیرساخت‌های ملی و استانی دارند، تعدیل می‌شود. نظام انگیزشی و مشارکت محلی و منطقه‌ای نقش انکارناپذیری در رشد دارد. استان‌ها به تناسب قدرت چانه‌زنی خود و سابقه تاریخی در شکل‌گیری بخش‌های اقتصادی در فرآیند حرکت توسعه‌ای خود اثر می‌پذیرند. بر این مبنای شاخص تایل محاسبه شده است.

جدول ۱. نابرابری در استان‌ها بر مبنای ارزش افزوده استانی (۱۳۹۵ و ۱۳۹۰)

رتبه نابرابری استان‌ها	شاخص ویلیامسون بر مبنای ارزش افزوده استانی		سهم استان‌ها از ارزش افزوده (قیمت اسمی)		شرح
	۱۳۹۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵	۱۳۹۰	
۲۱	۰/۱۲۹	۰/۱۲۸	۱/۰	۰/۹	اردبیل
۳	۰/۲۴۵	۰/۲۴۱	۶/۰	۵/۴	اصفهان
۱۱	۰/۱۸۴	۰/۱۷۵	۹/۲	۵/۲	البرز
۳۱	۰/۰۸۷	۰/۸۵	۰/۸	۱/۲	ایلام
۵	۰/۲۲۱	۰/۲۱۶	۳/۲	۳/۰	آذربایجان شرقی
۷	۰/۲۰۴	۰/۱۹۹	۲/۰	۱/۹	آذربایجان غربی
۲۴	۰/۱۱۸	۰/۱۱۲	۵/۳	۴/۱	بوشهر
۱	۰/۳۲۰	۰/۳۱۶	۲۳/۳	۲۱/۶	تهران
۲۶	۰/۱۱۱	۰/۱۰۸	۰/۶	۰/۷	چهارمحال و بختیاری
۲۸	۰/۱۰۱	۰/۰۹۳	۰/۵	۰/۵	خراسان جنوبی
۲	۰/۲۷۷	۰/۲۶۸	۵/۱	۵/۰	خراسان رضوی
۲۷	۰/۱۰۷	۰/۱۰۷	۰/۵	۰/۵	خراسان شمالی
۶	۰/۲۱۲	۰/۱۹۱	۱۶/۸	۱۴/۲	خوزستان
۲۵	۰/۱۱۷	۰/۱۱۵	۱/۰	۰/۸	زنجان
۳۰	۰/۰۹۶	۰/۰۹۱	۰/۸	۰/۹	سمنان
۱۰	۰/۱۹۰	۰/۱۸۱	۳/۱	۲/۱	سیستان و بلوچستان
۴	۰/۲۴۱	۰/۲۳۵	۴/۹	۴/۹	فارس
۲۲	۰/۱۲۸	۰/۱۲۵	۱/۶	۳/۱	قزوین
۲۰	۰/۱۳۰	۰/۱۲۳	۰/۱	۰/۹	قم
۱۸	۰/۱۴۵	۰/۱۴۰	۰/۹	۰/۹	کردستان
۹	۰/۲۰۰	۰/۱۹۳	۲/۷	۳/۲	کرمان
۱۳	۰/۱۵۹	۰/۱۵۸	۱/۶	۱/۶	کرمانشاه
۲۹	۰/۰۹۶	۰/۰۹۱	۱/۴	۲/۶	کهگیلویه و بویراحمد
۱۴	۰/۱۵۶	۰/۱۵۲	۱/۱	۱/۱	گلستان
۱۲	۰/۱۸۰	۰/۱۷۸	۱/۲	۱/۹	گیلان
۱۵	۰/۱۵۱	۰/۱۵۱	۱/۱	۱/۱	لرستان
۸	۰/۲۰۲	۰/۱۹۶	۱/۳	۳/۰	مازندران
۱۹	۰/۱۳۵	۰/۱۳۵	۱/۲	۱/۷	مرکزی
۱۷	۰/۱۵۰	۰/۱۴۳	۴/۲	۳/۱	هرمزگان
۱۶	۰/۱۵۰	۰/۱۵۱	۳/۱	۳/۱	همدان
۲۳	۰/۱۲۱	۰/۱۱۸	۱/۷	۱/۶	یزد

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نابرابری بر مبنای شاخص تایل کل هزینه‌های دولت در دوره ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۸ را شامل می‌شود و از سهم تولید ناخالص داخلی استفاده می‌کند؛ بر این اساس شاخص تایل، شاخص کامل‌تری محسوب می‌شود. بر مبنای شاخص تایل، نابرابری کلی در استان‌های کشور از ۱/۲۹۶ به ۱/۱۳۶ کاهش یافته است. در برخی استان‌ها نابرابری افزایش و در برخی کاهش یافته است. جدول و نمودار (۲) و تصویر شاخص تایل (تصویر (۲)) در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۹۸ مقدار نابرابری را به نحو گویاتری به تصویر می‌کشد. استان‌های آذربایجان شرقی و غربی، کرمان، همدان، لرستان، زنجان، تهران، گلستان، خراسان شمالی و جنوبی استان‌هایی هستند که نابرابری در آن‌ها افزایش یافته است. استان‌های خراسان شمالی و جنوبی را به دلیل تقسیمات کشوری در یک دهه اخیر باید با احتیاط تفسیر کرد. در سایر استان‌ها نابرابری کاهش یافته است. تهران بیشترین رشد نابرابری و استان قزوین بیشترین کاهش نابرابری را داشته‌اند.

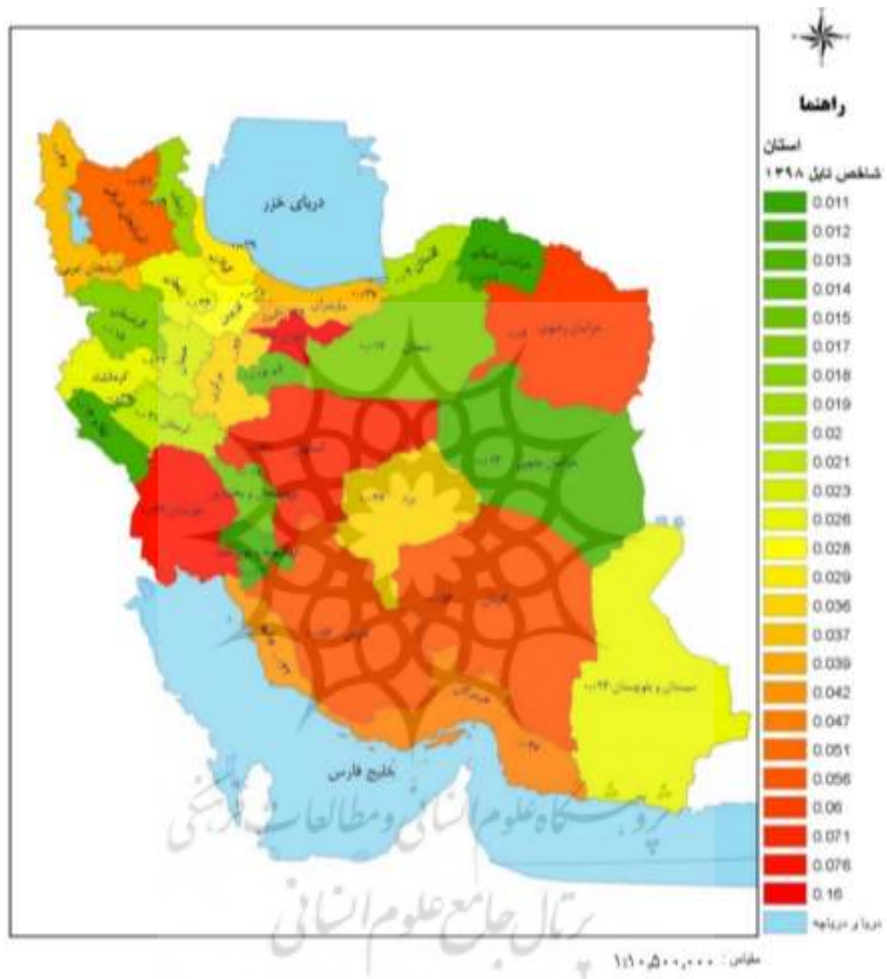
بدون شک سرمایه‌گذاری دولت در بهداشت، آموزش، رشد کارآفرینی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های توسعه‌ای و سهم هزینه‌های تملک و جاری در کاهش و تعدیل نابرابری در استان‌ها موثر بوده است. تلاش درون استانی، انگیزه، میزان پاسخگویی و تعهد اجتماعی مدیران و بخش خصوصی در پیشبرد اهداف توسعه‌ای و کاهش نابرابری اثر داشته است. هدف از این بررسی، بیشتر محاسبه نابرابری در مناطق‌های ایران بوده تا مقایسه کارایی این دو روش، اما با توجه به اینکه شاخص تایل از سهم درآمد هر استان در سطح ملی و سهم هزینه‌های دولتی استفاده می‌کند، قابلیت اعتباری بیشتری داشته و وجوه گسترده‌تری از نابرابری را منظور کرده است.

جدول ۲. نابرابری درآمدی بر مبنای شاخص تایل

استان	۱۳۷۹	۱۳۹۸	تغییرات طی دوره	سهم استان از اعتبارات تملک و هزینه‌ای کل کشور در دوره ۹۸-۱۳۷۹
مرکزی	۰/۰۴۸	۰/۰۳۶	-۰/۲۴۴	۱/۸۲
گیلان	۰/۰۵۲	۰/۰۲۹	-۰/۴۳۵	۳/۵۶
مازندران	۰/۰۳۸	۰/۰۳۷	-۰/۰۲۱	۴/۲۲
آذربایجان شرقی	۰/۰۳۹	۰/۰۵۱	۰/۳۱۳	۴/۸۱
آذربایجان غربی	۰/۰۳۲	۰/۰۳۷	۰/۱۶۷	۳/۶۷
کرمانشاه	۰/۰۳۳	۰/۰۲۶	-۰/۲۳۳	۳/۱۹
خوزستان	۰/۱۲۵	۰/۰۷۶	-۰/۳۹۷	۶/۹۹
فارس	۰/۰۷۴	۰/۰۵۶	-۰/۲۴۲	۷/۲۶
کرمان	۰/۰۵۲	۰/۰۵۶	۰/۰۸۲	۴/۵۹
خراسان رضوی	۰/۱۰۴	۰/۰۶۰	-۰/۴۲۴	۸/۱۶
اصفهان	۰/۰۹۴	۰/۰۷۱	-۰/۲۴۰	۵/۴۲
هرمزگان	۰/۰۵۹	۰/۰۴۷	-۰/۲۰۶	۳/۰۴
سیستان و بلوچستان	۰/۰۳۳	۰/۰۲۶	-۰/۲۲۴	۴/۰۷
کردستان	۰/۰۲۰	۰/۰۱۸	-۰/۰۶۱	۲/۵۴
همدان	۰/۰۲۲	۰/۰۲۳	۰/۰۷۸	۲/۶۶
لرستان	۰/۰۲۰	۰/۰۲۱	۰/۰۶۵	۲/۶۳
ایلام	۰/۰۱۶	۰/۰۱۲	-۰/۲۶۳	۱/۴۷
زنجان	۰/۰۲۴	۰/۰۲۶	۰/۰۹۶	۱/۷۹
چهارمحال و بختیاری	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	-۰/۰۲۲	۱/۷۹
کهگیلویه و بویراحمد	۰/۰۱۳	۰/۰۱۲	-۰/۰۶۵	۱/۴۷
سمنان	۰/۰۲۷	۰/۰۱۷	-۰/۳۷۹	۱/۴۸
یزد	۰/۰۳۹	۰/۰۳۶	-۰/۰۰۸	۱/۹۵
بوشهر	۰/۰۶۲	۰/۰۴۲	-۰/۳۱۷	۲/۱۳
تهران	۰/۰۹۷	۰/۱۶	۰/۶۴۱	۶/۶۸
اردبیل	۰/۰۲۰	۰/۰۱۹	-۰/۰۱۱	۱/۸۸
قم	۰/۰۲۱	۰/۰۱۴	-۰/۳۶۱	۱/۸۰
قزوین	۰/۰۵۴	۰/۰۲۸	-۰/۴۸۲	۱/۷۱
گلستان	۰/۰۲۰	۰/۰۲	۰/۰۳۳	۲/۳۵
خراسان شمالی	۰/۰۰۳	۰/۰۱۱	۲/۳۶۸	۱/۵۷
خراسان جنوبی	۰/۰۰۶	۰/۰۱۳	۱/۰۲۴	۱/۶۶
البرز	۰/۰۳۴	۰/۰۳۹	۰/۱۷۲	۱/۶۵
کل کشور	۱/۲۹۶	۱/۱۳۵	-۰/۱۲۴	---

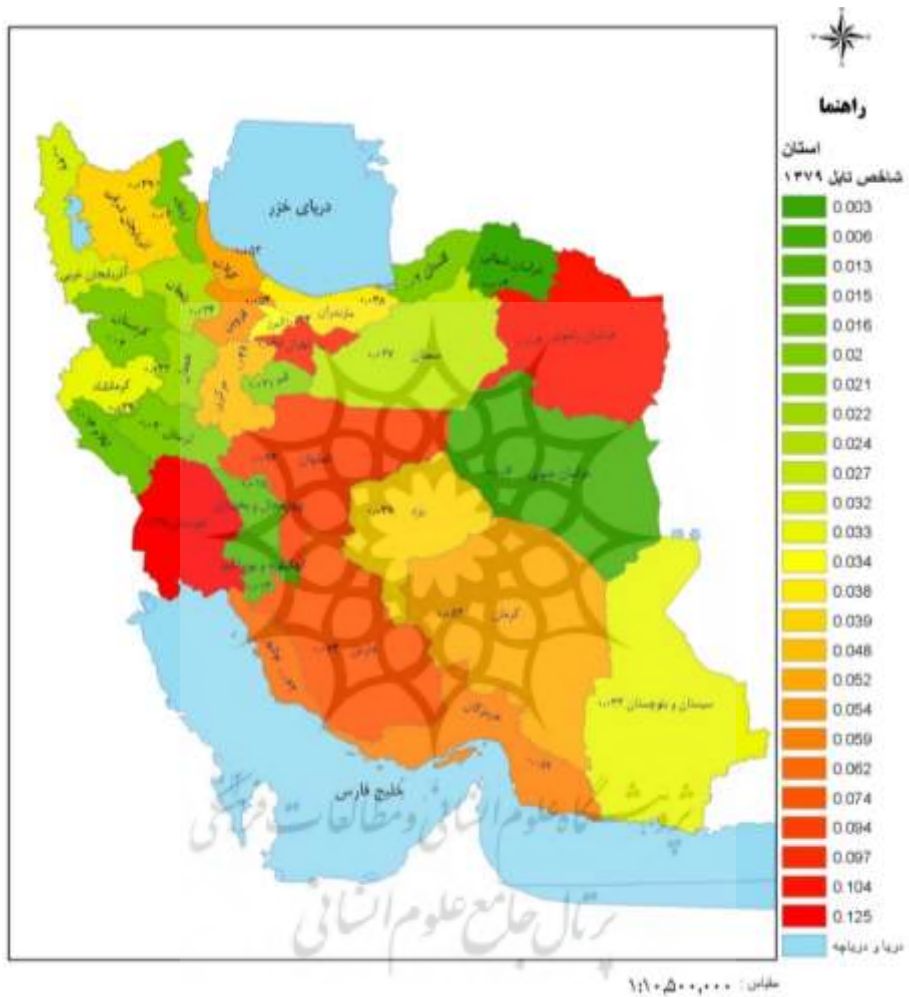
ماخذ: یافته‌های پژوهش

تصویر ۱. شاخص نابرابری تایل در سال ۱۳۹۸ در استان‌های کشور

ماخذ: یافته‌های پژوهش

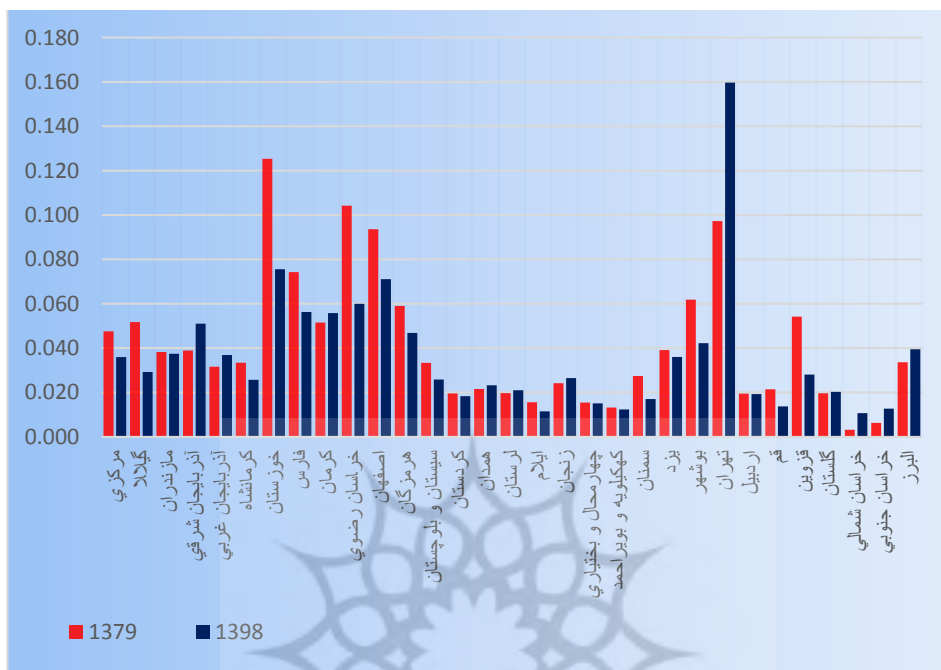
تصویر ۲. شاخص تایل در سال ۱۳۷۹ در استان‌های کشور

ماخذ: یافته‌های پژوهش

نمودار ۲. نابرابری درآمدی در استان‌های ایران بر مبنای شاخص تایل در دو مقطع ۱۳۷۹ و

۱۳۹۸

ماخذ: یافته‌های پژوهش

۵. بحث و بررسی

۵-۱. سیاست‌های کاهش نابرابری

۵-۱-۱. توانمندسازی مناطق سیاستی اثر بخش در کاهش نابرابری

بخشی از کاهش نابرابری از طریق توانمندسازی مناطق تعدیل می‌شود. توانمندسازی از طریق دسترسی فراگیر به فرصت‌های آموزشی، کسب مهارت و دستیابی به شغل شایسته انجام می‌شود. استان‌هایی که سهم بالاتری از تولید ملی و هزینه‌های دولتی داشته‌اند، ابزارهای متعددی در توانمندسازی داشته‌اند. دولت با گسترش سرمایه‌گذاری در آموزش، بهداشت، به توانمندسازی جوانان، کارآفرینان و افراد در مناطق کمک کرده و در گسترش رشد درونزای محلی و منطقه‌ای نقش مثبت ایفا می‌کند (Sen, 1997).

آموزش از طریق گسترش دامنه مشاغل در مناطق جغرافیایی، دریافتی مناسب‌تر، توانمند شدن و افزایش بهره‌وری ظرفیت‌های رشد اقتصادی را افزایش می‌دهد.

ینسر^۱ (۱۹۸۵)، بکر و چیزویک^۲ (۱۹۶۶) معتقدند که ارتباط مثبت و قطعی بین افزایش سرمایه انسانی و درآمد یک به یک نیست، اما افزایش سرمایه انسانی با بازدهی آموزش در استان‌ها ارتباط بنیادی دارد. این موضوع نقش انباشت دانش را در بهبود کارایی فعالیت‌های اقتصادی گوشزد می‌کند. در این زمینه جهانگرد و ششوانی (۱۳۸۵) نشان داده‌اند که سرمایه انسانی در اکثر فعالیت‌های اقتصادی منجر به بهبود رشد اقتصادی می‌شوند. این موضوع قابل تعمیم به استان‌ها است.

توجه به مدیریت شایسته بخشی از نابرابری استانی را از طریق سیاست‌های دولت به عنوان هدایتگر مسئولیت‌پذیر توسعه حل می‌کند. اصلاح قوانین سرمایه‌گذاری، ایجاد هماهنگی و بهنگام کردن آن، اصلاح نظام مالیاتی، تخصیص منابع مالی به استان‌های کم برخوردار و ضمانت اجرای قوانین موجود در زمره سیاست‌های کلیدی دولت تلقی می‌شوند. ایجاد کارآفرینی و رونق در کسب و کارها، توجه به مولفه‌های توسعه پایدار در فعالیت‌های اقتصادی و تشویق مشارکت بخش خصوصی به نوآوری از جهت‌گیری‌های اثربخش منطقه‌ای است.

۵-۱-۲. توانمندسازی مناطق

بخشی از توانمندسازی مناطق در قالب پایدارسازی اشتغال و تولید در گستره محلی ایجاد می‌شود. این نوع پایدارسازی مستلزم تغییر رویکرد و نگاه به سرمایه‌گذاری و درونی‌سازی آن‌ها است؛ به گونه‌ای که با پایان سرمایه‌گذاری، مشارکت افراد در طرح‌ها بر مبنای سهمیم کردن آن‌ها در منافع حاصل از طرح‌های اجرایی باشد. چنین نوعی از مشارکت دوام و پایداری سیاست‌ها را گسترش داده و انگیزه دوچندان را ایجاد و منافع بلندمدتی را در توسعه مناطق ایجاد خواهد کرد.

1. Mincer, J.

2. Becker, G. & Chiswick, B.

۵-۱-۳. افزایش اثربخشی هزینه‌های دولت از طریق اجرای طرح‌های مولد در

مناطق جغرافیایی

بدون شک یکی از اقدامات کاهش نابرابری اثربخشی هزینه‌های دولت در طرح‌های مولد، پربازده و مبتنی بر کارآفرینی و شایسته‌سالاری در مناطق جغرافیایی و فضایی کشور است. دستیابی به نتایج حاصل از این اقدامات در گرو مولد کردن بخش دولتی و توجه به شایسته‌سالاری است. همانگونه که ملاحظه شد، جایگاه ایران از نظر شاخص‌های بین‌المللی به ویژه عملکرد بخش‌های دولتی مناسب نبوده و نیازمند تحول، نواندیشی، بازنگری و ساماندهی است؛ به گونه‌ای که دستاورد آن‌ها بهبود جایگاه ایران در این عرصه‌ها باشد.

۵-۱-۴. اصلاح ساختار مالیات‌ها

در ایران مانند بسیاری از کشورهای در حال توسعه ابزار مالیاتی ابزاری ضعیف در کاهش نابرابری در مناطق است. بهبود و اثربخشی نظام مالیاتی در کاهش نابرابری مستلزم گسترش نظم‌پذیری و قانون‌گرایی تمام بخش‌های رسمی و غیررسمی در مناطق مختلف جغرافیایی کشور است. اراده جدی برای حل این موضوع دستاوردهای مهمی در کاهش نابرابری به دنبال خواهد داشت.

۵-۱-۵. سایر عوامل تعدیل‌کننده نابرابری در مناطق

بهبود فضای کسب و کار در مناطق دارای محرومیت بیشتر، بهبود بخشیدن به کیفیت خدمات نهادهای اجرایی، کاهش فساد، گسترش شفافیت و پاسخگویی، توجه به انگیزه‌های محلی و بومی، گسترش مشارکت بخش خصوصی از طریق رقابت‌پذیری بیشتر و مقابله جدی با فضای انحصاری در کاهش نابرابری مناطق و استان‌ها نقش مهمی دارند.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نابرابری در استان‌های کشور بر مبنای شاخص ویلیامسون و تایل در برخی استان‌ها، افزایش و در برخی کاهش یافته است. بر اساس تجربه کشورهای، بخشی از نابرابری از طریق توانمندسازی و بخشی از طریق بهبود فضای کسب و کار، گسترش رقابت‌پذیری،

مشارکت بخش خصوصی، توجه به سرمایه انسانی و شایسته سالاری و بخشی از طریق نظام مالیاتی کارآمدتر در مناطق جغرافیایی و فضایی به دست می آید. با توجه به اینکه هزینه‌های دولت به عنوان سرمایه گذاری در ایجاد رشد مناطق تاثیر دارد در برخی استان‌ها با وجود افزایش سهم هزینه‌های دولتی، نابرابری نه تنها کاهش نیافته، بلکه افزایش داشته است. این به معنای آن است که گروه‌ها و بخش‌های خاصی از هزینه‌های جاری و تملک دولت بیشتر منتفع شده و نوع پوشش و کارایی هزینه‌های دولت به گونه‌ای نبوده که بر کاهش نابرابری کلی در این زمینه اثرگذار باشد. از این موضوع چنین استنباط می‌شود که کارایی هزینه‌های دولت و اثربخشی آن‌ها بر نابرابری در برخی استان‌ها پایین تر بوده است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

سپاسگزاری

از زحمات محمد پوریگان کارشناس ارشد نقشه‌برداری در ترسیم نمودارهای GIS تشکر و قدردانی می‌شود.

ORCID

Bijan Baseri

<https://orcid.org/0009-0002-9373-2042>

منابع

- جباری، حبیب. (۱۳۸۴). رویکردهای اجتماع مدار در برنامه‌های کاهش فقر. *رفاه اجتماعی*، (۱۸)۵، ۶۴-۱۷.
- جهانگرد، اسفندیار و شیشوانی، مهنوش. (۱۳۹۳). بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در ایران. *اقتصاد کاربردی*، ۴(۱۳)، ۳۷-۴۸. DOR: [20.1001.1.22516212.1393.4.0.16.3](https://doi.org/10.1001.1.22516212.1393.4.0.16.3)
- خانزادی، آزاد، قادری، الهام، نجفی، سید محمدباقر. (۱۳۹۶). توزیع برابر فرصت‌ها و کاهش نابرابری در ایران، اولین همایش بین‌المللی برنامه ریزی اقتصادی، توسعه پایدار و متوازن منطقه‌ای، دانشگاه کردستان.

حبیبی، سمیرا، ملادریشی، نرگس و راغفر، حسین. (۱۴۰۰). تاثیر فقر ذهنی بر عملکرد نیروی کار، فصلنامه نظریه‌های کاربردی اقتصاد، ۸(۱)، ۱۶۵-۱۸۴.

راغفر، حسین و یوسفوند، فاطمه. (۱۳۹۰). فقر کودکان در شهر تهران، مجلس و راهبرد، ۲۳(۸۱)

Dor: [20.1001.1.17356768.1396.17.3.1.5](https://doi.org/10.1001.1.17356768.1396.17.3.1.5) ۵ - ۳۴

رالز، جان (۱۳۹۳). *نظریه‌ای در باب عدالت*. ترجمه مرتضی نوری. تهران: نشر مرکز.

شاکری، عباس، مؤمنی، فرشاد، خادم‌علیزاده، امیر و مخزن موسوی، سیدهادی. (۱۳۹۸). درآمدی بر شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی، *مجله اقتصاد اسلامی*، ۱۴، ۵-۳۳.

شهیک‌تاش، محمدنبی، یغفوری حسین، درویشی، باقر. (۱۳۹۴). بررسی شدت عدم تعادل فضایی و منطقه‌ای رفاه در استان‌های ایران (مطالعه مقایسه‌ای رفاه مبتنی بر دیدگاه هاروی و اسمیت)،

برنامه‌ریزی منطقه‌ای. ۵، ۱۵-۳۰

مومنی، فرشاد، دشتبانی، سارا و بانویی، علی اصغر. (۱۳۹۶). اهمیت بخش کشاورزی در حفظ تعادل اقتصادی - اجتماعی ساختار شهری و روستایی ایران، *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*،

۶(۲۲)، ۱۷-۴۶.

References

- Achten, S. & Lessmann, C. (2020). Spatial inequality, geography and economic activity. *World development*, 136, 105114.
- Adama, O. (2012). Urban governance and spatial inequality in service delivery: a case study of solid waste management in Abuja, Nigeria. *Waste Management & Research*, 30(9), 991-998.
- Alden, J. & Morgan, R. (1974). *Regional planning: a comprehensive view*. John Wiley & Sons, Publication Leonard Hill Books, New York
- Alesina, A. & Perotti, R. (1996). Income distribution, political instability, and investment. *European economic review*, 40(6), 1203-1228.
- Alesina, A. & Rodrik, D. (1994). Distributive politics and economic growth. *The quarterly journal of economics*, 109(2), 465-490.
- Alvaredo, F., Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. & Zucman, G. (Eds.). (2018). *World inequality report 2018*. Belknap Press.
- Arrow, K. J. (1962). The economic implications of learning by doing. *The review of economic studies*, 29(3), 155-173.
- Atkinson, A. B. (1970). On the measurement of inequality. *Journal of economic theory*, 2(3), 244-263.

- Azzoni, C. R. (2001). Economic growth and regional income inequality in Brazil. *The annals of regional science*, 35, 133-152. <https://doi.org/10.1007/s001680000038>
- Barro, R. J. (2000). Inequality and Growth in a Panel of Countries. *Journal of economic growth*, 5-32.
- Becker, G. S. & Chiswick, B. R. (1966). Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*, 56(1/2), 358-369.
- Becker, G. S. & Chiswick, B. R. (1966). Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*, 56(1/2), 358-369.
- Bourguignon, F. & Morrisson, C. (2002). Inequality among world citizens: 1820–1992. *American economic review*, 92(4), 727-744. DOI: 10.1257/00028280260344443
- Brighouse, H. & Swift, A. 2009, Educational equality versus educational adequacy: A critique of Anderson and Satz, *Journal of applied philosophy*, 2009 - Wiley Online Library
- Collier, P. (1998). *Social capital and poverty*. World Bank, Social Development Family, Environmentally and Socially Sustainable Development Network.
- Conceição, P. & Ferreira, P. (2000). The young person's guide to the Theil index: Suggesting intuitive interpretations and exploring analytical applications.
- Cowell, F. A. & Van Kerm, P. (2015). *Wealth inequality: A survey*. London.
- Dabla-Norris, M. E., Kochhar, M. K., Suphaphiphat, M. N., Ricka, M. F. & Tsounta, M. E. (2015). *Causes and consequences of income inequality: A global perspective*. Prepared by with contributions from Preya Sharma and Veronique Salins, Authorized for distribution by Siddharh Tiwari, International Monetary Fund.
- Dabla-Norris, M. E., Kochhar, M. K., Suphaphiphat, M. N., Ricka, M. F. & Tsounta, M. E. (2015). *Causes and consequences of income inequality: A global perspective*. International Monetary Fund.
- Davidson, P. (2010). Behavioral economists should make a turn and learn from Keynes and Post Keynesian economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 33(2), 251-254., published by: Taylor & Francis, Ltd

- Fan, C. C. (1997). Uneven development and beyond: regional development theory in post-Mao China. *International Journal of Urban and Regional Research*, 21(4), 620-639. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.00105>
- Fujita, M. & Hu, D. (2001). Regional disparity in China 1985–1994: The effects of globalization and economic liberalization. *The annals of regional science*, 35, 3-37.
- Fujita, M. & Hu, D. (2001). Regional disparity in China 1985–1994: The effects of globalization and economic liberalization. *The annals of regional science*, 35, 3-37.
- Galbraith, J. K. (2018). Sparse, inconsistent and unreliable: Tax records and the world inequality report 2018. *Development and Change*, 50(2), 329-346.
- Galor, O. & Moav, O. (2004). *Ability biased technological transition, wage inequality and growth*, International Library of Critical. scholar. archive. org.
- Galor, O. & Mountford, A. (2006). Trade and the great divergence: the family connection. *American Economic Review*, 96(2), 299-303.
- Garbinti, B., Goupille-Lebret, J. & Piketty, T. (2018). Income inequality in France, 1900–2014: evidence from distributional national accounts (DINA). *Journal of Public Economics*, 162, 63-77. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.01.012>
- Gezici, F. & Hewings, G. J. (2004). Regional convergence and the economic performance of peripheral areas in Turkey. *Review of Urban & Regional Development Studies*, 16(2), 113-132. <https://doi.org/10.1111/j.1467-940X.2004.00082.x>
- Gezici, F. & Hewings, G. J. (2004). *Review of Urban & Regional*. Wiley Online Library.
- Gezici, F. & Hewings, G. J. (2007). Spatial analysis of regional inequalities in Turkey. *European Planning Studies*, 15(3), 383-403. <https://doi.org/10.1080/09654310601017091>
- Gupta, M. S., & Abed, M. G. T. (2002). *Governance, corruption, and economic performance*. International Monetary Fund.
- Gupta, S., Davoodi, H. & Alonso-Terme, R. (2002). Does corruption affect income inequality and poverty?. *Economics of governance*, 3, 23-45. <https://doi.org/10.1007/s101010100039>
- Habibi, S., Hajimoladarvish, N., Raghfar, H. (2021). Subjective poverty influences on labor productivity in Iran, *Quarterly Journal of Applied Economics*, 8(1), 165-184[In Persian].

- Havas, A. (2003). Socio-economic and developmental needs: focus of foresight programmes. *KTK/IE Discussion Papers*, (2003/13).
- Heise, A. (2019). Post-Keynesian Economics-Challenging the Neo-Classical Mainstream, University of Hamburg, Department of Socioeconomics, Arne. Heise@wiso. Uni-hamburg.
- Index, C. P. (2018). Corruption perception index. *Transparency International*.
- International Monetary Fund. (2021). *Regional Economic Outlook, October 2021, Middle East and Central Asia: Trade-Offs Today for Transformation Tomorrow*. International Monetary Fund.
- Jabarri, H. (2005), Poverty Reduction with Social Based Approach, *Social Welfare Review*. 5(18). [In Persian]
- Jahangard, E. & Shishvani M. (2014), An Examination of Human Capital effects on Economic Growth in Iran, *Applied economics*, 4(13), 37-48. DOR: [20.1001.1.22516212.1393.4.0.16.3](https://doi.org/10.1001.1.22516212.1393.4.0.16.3) [In Persian]
- Jones, C. I. (2019). Paul Romer: Ideas, nonrivalry, and endogenous growth. *The Scandinavian Journal of Economics*, 121(3), 859-883.
- Jones, C. I. & Tonetti, C. (2020). Nonrivalry and the Economics of Data. *American Economic Review*, 110(9), 2819-58.
- Kalenborn, C. & Lessmann, C. (2014). Regional Income Inequality lowers Life Satisfaction: Evidence from OECD Countries.
- Kanbur, R. & Venables, T. (2005). Introduction: Spatial inequality and development. *Journal of Economic Geography*, 5(1), 1-2. <https://doi.org/10.1093/jnlcgg/lbh059>
- Khanzadi A., Ghaderi E. & Najafi S. B., (2017), Equality in opportunity and reduction of inequality in Iran, First International summit in Sustainable Regional Development in Iran, Kordestan University. [In Persian]
- Lazear, E. P. & Rosen, S. (1981). Rank-order tournaments as optimum labor contracts. *Journal of political Economy*, 89(5), 841-864.
- Lessmann, C. & Seidel, A. (2017). Regional inequality, convergence, and its determinants—A view from outer space. *European Economic Review*, 92, 110-132.
- Li, H. & Zou, H. F. (1998). Income inequality is not harmful for growth: theory and evidence. *Review of development economics*, 2(3), 318-334.
- Lucas Jr, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.

- Magali, D. & Abigail McKnight, (2019), Understanding the relationship between inequalities and poverty: a review of dynamic mechanisms case, paper 217/LIP paper 7 ISSN 1460-5023, LSE.
- Mincer, J. (1958). Investment in human capital and personal income distribution. *Journal of political economy*, 66(4), 281-302.
- Mincer, J. (1985). Intercountry comparisons of labor force trends and of related developments: an overview. *Journal of labor economics*, 3(1, Part 2), S1-S32.
- Momeni, F., Dashtbani, S. & Banoee A., (2017), The role of agriculture in economic equilibrium of rural-urban in Iran, *Journal of Spatal and Rural Development*, 6(22), 17-46. [In Persion]
- Nissan, E. & Carter, G. (2005). Decomposition of regional metropolitan and nonmetropolitan income inequality. *Journal of Economics and Finance*, 29(1), 73-84.
- Neves, P. C., Afonso, Ó. & Silva, S. T. (2016). A meta-analytic reassessment of the effects of inequality on growth. *World Development*, 78, 386-400.
- North, D. C. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton university press.
- Østby, G. (2008). Polarization, horizontal inequalities and violent civil conflict. *Journal of Peace Research*, 45(2), 143-162.
- Palley, T. (1996). *Post Keynesian economics: debt, distribution and the macro economy*. Springer.
- Persson, T. & Tabellini, G. (1994). Does centralization increase the size of government? *European Economic Review*, 38(3-4), 765-773.
- Piketty, T. (2014), *Capital in 21th Century*, Harvard University Press.
- Puglisi, M. & Marvin, S. (2002). Developing urban and regional foresight: exploring capacities and identifying needs in the North West. *Futures*, 34(8), 761-777. [https://doi.org/10.1016/S0016-3287\(02\)00019-8](https://doi.org/10.1016/S0016-3287(02)00019-8)
- Raghfar, H. & Yosfvand, F. (2009). Child poverty in Tehran city, majless and rahbord, 23(88). 5-34. Dor: 20.1001.1.17356768.1396.17.3.1.5. [In Persion]
- Rawls, J. (2014). *A Justice Theory*, Translated by Nori, Morteza, Nashr Markas, Tehran.[In Persion]
- Rey, Sergio J. (2001). *Spatial Analysis of Regional Income Inequality*. Munich: University Library of Munich, Available online: <https://ideas.Repec.Org/p/wpa/wuwpur/0110002>. Html (accessed on 20 October 2021).

- Robbins, L. (1932). The nature and significance of economic science. *The philosophy of economics: An anthology*, 1, 73-99.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of political economy*, 94(5), 1002-1037.
- Romer, P. M. (1994). The origins of endogenous growth. *Journal of Economic perspectives*, 8(1), 3-22.
- Sen, A., Sen, M. A., Foster, J. E., Amartya, S. & Foster, J. E. (1997). *On economic inequality*. Oxford university press.
- Sen, A. (1997). Inequality, unemployment and contemporary Europe. *Int'l Lab. Rev.*, 136, 155.
- Shahiki Tash, M., Yaghfoori, H. & Darvishi, B. (2015): Review the Intensity of Spatial and Regional Imbalance of Welfare (Comparative Study of Welfare in Iran Provinces based on Harvey and Smith Approaches). *Regional Planning*, 5(17), 15-30. [In Persian]
- Shakeri, A., Momeni, F., Khademalizadeh, A., Makhzanmousavi., S. H. (2019), An examination of economic justice based on composite index in an islamic model, *Quarterly Journal of Economic Islamic Studies*, 19(74), 5-33. [In Persian]
- Stewart, F. (2005). *Horizontal Inequalities: A Neglected Dimension of Development*. Palgrave Macmillan UK, London, Ch. 5, 101-135.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. WW Norton & Company.
- Stiglitz, J. E. (2012). Macroeconomic fluctuations, inequality, and human development. *Journal of Human Development and Capabilities*, 13(1), 31-58.
- Tanzi, V. (1998). Corruption around the world: Causes, consequences, scope, and cures. *Staff papers*, 45(4), 559-594.
- Tanzi, V. & Schuknecht, L. (1997). Reconsidering the fiscal role of government: the international perspective. *The American Economic Review*, 87(2), 164-168.
- Theil, H. (1996). *Studies in global econometrics*, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- World Bank. (2018). *World development report 2019: The changing nature of work*. The World Bank.
- World Bank. *World development report 2019: The changing nature of work*. The World Bank, 2018.

Yang, L. (2017). The relationship between poverty and inequality: Concepts and measurement. London School of Economics, CASE paper 205/LIP paper 2, ISSN 1460-5023.

استناد به این مقاله: باصری، بیژن. (۱۴۰۲). ارزیابی وضعیت نابرابری در استان‌های ایران: جهت‌گیری‌ها و دستاوردها، پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۲۸ (۹۴)، ۱۷۵-۲۲۴.

Iranian Journal of Economic Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.